

Názov stratégie CLLD:

Stratégia CLLD Verejno-súkromné partnerstvo Horehron

Verzia 2, Konsolidované znenie v zmysle dodatku č. 3

Názov MAS:

Verejno-súkromné partnerstvo Horehron (VSP Horehron)

Ing. Jana Tkáčiková
Predsedníčka VSP Horehron

Abstrakt

VSP Horehron vníma prístup CLLD, ako nástroj politiky súdržnosti pre rozvoj územia VSP Horehron. Je to možnosť priamo sa podieľať na politike rozvoja regiónu, možnosť ovplyvňovať verejné investície a využitie potenciálu územia. Implementovanie stratégie CLLD v priestore územia prináša pre nás, obyvateľov, jedinečnú možnosť podporiť stagnujúci rozvoj regiónu. Táto možnosť posilňuje našu územnú súdržnosť a umožňuje dosiahnuť špecifické ciele a to aj vo vzťahu k všetkým zainteresovaným partnerom. Realizovanie stratégie umožní dosiahnuť naštartovanie rastu územia s pomocou efektívneho využívania európskych štrukturálnych a investičných fondov. Realizáciou stratégie, ako už aj jej samotnou prípravou, došlo k mobilizácii miestnej komunity a jej organizácie, tak aby sme všetci spoločne prispievali i inteligentnému a udržateľnému rastu, jej realizácia umožní územiu ďalej mobilizovať komunitu, financovať projekty a podporiť účasť komunity na riadení vecí verejných. Stratégia vznikala otvoreným dialógom, kritickým hodnotením a intenzívnou komunikáciou s miestnymi aktérmi a odborníkmi, takže predstavuje rozvojové smerovanie obyvateľov VSP Horehron.

Základom stratégie je jej vízia, ktorú budeme naplňovať. **VSP Horehron bude úspešné, konkurencieschopné územie, v ktorom budú aplikované inovatívne postupy podpory miestneho rozvoja s cieľom zabezpečenia udržateľnosti tohto rozvoja na princípoch ochrany a kvalitného manažmentu prírodného a kultúrneho dedičstva.** Táto vízia územia je založená na 5+1 pilieroch, ktoré predstavujú základnú bázu pre naplnenie vyváženého rozvoja územia. Manažment VSP deklaroval jednoznačný záujem, naplňovať túto víziu a implementovať stratégiu. Územie VSP Horehron, je územím, ktoré patrí medzi lokality Slovenska s vysokou nezamestnanosťou, stagnujúcou hospodárskou základňou, ale veľkým rozvojovým potenciálom a silnou ľudskou základňou.

Tieto fakty predurčujú územie VSP Horehron na implementáciu stratégie. Práve prístup CLLD, dáva územiu VSP Horehron šancu na oživenie. Je to šanca pre nás, pre náš región a Európu. Toto bude aj hlavným mottom CLLD stratégie pre Horehron.

Obsah

1. Základné informácie o MAS	5
1.1. Identifikačné údaje MAS	5
1.2. Vymedzenie oblasti a obyvateľstva, na ktoré sa stratégia CLLD vzťahuje	5
2. Vznik, história a tvorba partnerstva a stratégie CLLD	6
2.1. Vznik a história partnerstva	6
2.2. Tvorba partnerstva a stratégie CLLD	11
3. Analytický rámec	14
3.1. Analýza zdrojov územia	14
3.2. SWOT analýza	70
3.3. Identifikácia potrieb	74
4. Strategický rámec	76
4.1. Definovanie vízie a strategického cieľa	76
4.2. Stanovenie priorít, špecifických cieľov a opatrení	77
4.3. Súhrn strategického rámca	80
4.4. Integrované znaky stratégie CLLD	82
4.5. Inovatívne znaky stratégie CLLD	83
5. Implementačný rámec	85
5.1. Popis riadiaceho a implementačného procesu	85
5.1.1. Riadiaci proces - organizačná štruktúra MAS	85
5.1.2. Implementačný proces	92
5.2. Akčný plán	93
5.3. Monitorovanie a hodnotenie stratégie CLLD	110
5.3.1. Opis monitorovacích a hodnotiacich opatrení stratégie CLLD	110
5.3.2. Monitorovacie ukazovatele	112
6. Finančný rámec	115
6.1. Financovanie stratégie CLLD	115
6.2. Finančný plán pre opatrenia	117
7. Zhodnotenie prínosov stratégie CLLD, jej synergie a doplnkovosť	122
7.1. Prínosy k zlepšovaniu ekonomického rozvoja územia	122
7.2. Prínosy k napĺňaniu cieľov PRV	122
7.3. Prínosy k napĺňaniu cieľov IROP	124
7.4. Synergie a doplnkovosť stratégie CLLD	124
7.4.1. Popis iných stratégií, ktoré sa na danom území realizujú, resp. plánujú realizovať	124
7.4.2. Synergie a komplementarity	124
7.5. Popis multiplikačných opatrení	125
PRÍLOHY	126

Zoznam tabuliek (uvádzajú sa povinné aj vlastné tabuľky)

- Tabuľka č. 1: Identifikačné údaje MAS
- Tabuľka č. 2: Výmery poľnohospodárskej pôdy podľa obcí
- Tabuľka č. 3: Vlastníctvo lesných pozemkov – neštátne
- Tabuľka č. 4: Národné parky na území VSP Horehron a ich výmera
- Tabuľka č. 5: Zoznam mokradí na území VSP Horehron
- Tabuľka č. 6: Stav obyvateľstva podľa pohlavia v rokoch 2001, 2008 a 2014
- Tabuľka č. 7: Stav technickej a sociálnej infraštruktúry v roku 2014
- Tabuľka č. 8: Druhové členenie kultúrnych pamiatok - počet pamiatok
- Tabuľka č. 9: Rozpočty obcí
- Tabuľka č. 10: Poskytnutá pomoc členovi občianskeho združenia (žiadateľ a)
- Tabuľka č. 11: Podnikateľská sféra rozdelená na FO a PO 2008 a 2014
- Tabuľka č. 12: Počet spoločností z hľadiska počtu zamestnancov v jednotlivých kategóriách
- Tabuľka č. 13: Ubytovacie a stravovacie zariadenia VSP Horehron
- Tabuľka č. 14: Porovnanie nezamestnanosti a ekonomicky aktívnych obyvateľov
- Tabuľka č. 15: Uchádzači o zamestnanie – počet
- Tabuľka č. 16: SWOT analýza
- Tabuľka č. 17: Súhrnný prehľad strategického rámca
- Tabuľka č. 18: Opatrenia Stratégie CLLD (1.1 – 6.3)
- Tabuľka č. 19: Povinné ukazovatele na úrovni programu – PRV SR 2014-2020
- Tabuľka č. 20: Celkové verejné výdavky – PRV SR 2014-2020
- Tabuľka č. 21: Povinné ukazovatele na úrovni IROP 2014-2020
- Tabuľka č. 22: Vlastné ukazovatele na úrovni stratégie
- Tabuľka č. 23: Celkové zdroje pre MAS z PRV a IROP
- Tabuľka č. 24: Celkové zdroje pre MAS z PRV a IROP rozdelené podľa fondov
- Tabuľka č. 25: Rozdelenie zdrojov na jednotlivé typy nákladov v rámci príslušných programov
- Tabuľka č. 26: Sumárna tabuľka finančného plánu
- Tabuľka č. 27: Celkový pomer medzi fondmi na stratégiu
- Tabuľka č. 28: Zameranie stratégie podľa sektorov

1. Základné informácie o MAS

1.1. Identifikačné údaje MAS

Tabuľka č. 1: Identifikačné údaje MAS

Údaje o MAS	Názov MAS	Verejno-súkromné partnerstvo Horehron
	Dátum registrácie v zmysle zákona č. 83/1990 Zb. o združovaní občanov v znení neskorších predpisov	27.03. 2000
	Sídlo	Nová 392, 976 69 Pohorelá
	IČO	450 220 89
	DIČ (ak relevantné)	202 264 69 67
Údaje o banke	Názov banky	Prima banka
	Číslo účtu	2046655001/5600
	IBAN	SK96 5600 0000 0020 4665 5001
	SWIFT	KOMASK2X
Údaje o štatutárovi	Meno a priezvisko	Jana Tkáčiková
	E-mail	vsphorehron@gmail.com
	Telefón	0907 72 36 91
Údaje o kontaktnej osobe	Meno a priezvisko	Martin Lakanda
	E-mail	martin.lakanda@gmail.com
	Telefón	0911 89 66 56

1.2. Vymedzenie oblasti a obyvateľstva, na ktoré sa stratégia CLLD vzťahuje

- populácia cieľových oblastí je **16 573** obyvateľov, tzn., že nie je nižšia ako 10 tisíc a zároveň nie je vyššia ako 150 tisíc obyvateľov, (údaje platné k 31.12. 2014);
- územie VSP Horehron je tvorené **10** obcami;
- celková hustota obyvateľstva celého územia VSP Horehron je **36,88** obyv./km² tzn., že nepresahuje 150 obyv./km² (údaje platné k 31.12. 2014);
- zároveň ide o **súvislé územie**.

2. Vznik, história a tvorba partnerstva a stratégie CLLD

2.1. Vznik a história partnerstva

Postupnosť krokov vedúcich k vytvoreniu VSP

ROKY 1999 - 2010

VSP Horehron bolo založené pod názvom ZDRUŽENIE VEREJNO-SÚKROMNÉHO PARTNERSTVA PRE ROZVOJ MIKROREGIÓNU HOREHRON v roku 1999, s cieľom definovaným v stanovách, registrovaných Ministerstvom vnútra SR dňa: 27.3.2000. Vzniklo na základe spoločného záujmu zastúpených subjektov vzájomne si pomáhať pri zabezpečovaní rozvoja územia a za účelom vytvorenia koordinačného orgánu splnomocneného zastupovať záujmy mikroregiónu Horehron. Zakladajúcimi členmi sú obce: Bacúch, Beňuš, Braväcovo, Heľpa, Pohorelá, Polomka, Šumiac, Telgárt, Valkovňa a Závadka nad Hronom.

Potreba vzniku verejno-súkromného partnerstva sa stávala aktuálnejšou v regióne v nadväznosti na koordináciu jednotlivých rozvojových aktivít v území. K tomu, aby územie dokazovalo zvyšovať svoju konkurencieschopnosť bolo nutné vytvoriť efektívnu štruktúru – autoritu, ktorá by bola schopná ovplyvňovať dlhodobý vývoj na území nášho regiónu. Potreba vzniku takejto štruktúry bola daná aj pasívnym postojom obyvateľstva k tvorbe miestnej politiky, ale aj samotných podnikateľov, ktorí sú hlavní ovplyvňovatelia reštrukturalizácie hospodárskej základne. Verejno-súkromné partnerstvo sa nestalo konkurentom mikroregionálneho združenia, ale jeho partnerom, so spoločným cieľom udržateľnosti rozvoja územia.

ZDRUŽENIE VEREJNO-SÚKROMNÉHO PARTNERSTVA PRE ROZVOJ MIKROREGIÓNU HOREHRON koordinovalo hlavne oblasti regionálneho a územného rozvoja reštrukturalizácie výroby, rozvoja malého a stredného podnikania, rozvoja turistiky, služieb, školstva a kultúry, dopravy a technickej infraštruktúry, ochrany prírody, životného prostredia a prírodných zdrojov

Ciele v zmysle stanov:

- a) koordinácia vzájomnej súčinnosti občanov obcí a podnikateľských aktivít za účelom reštrukturalizácie a rozvoja ekonomiky mikroregiónu;
- b) podpora a rozvoj svojpomocnej ekonomiky;
- c) podpora rozvoja vidieckej turistiky;
- d) propagácia vidieka;
- e) organizovanie vzdelávacích aktivít;
- f) poradenstvo a konzultačná činnosť v oblasti rozvoja vidieka;
- g) vyhľadávanie zdrojov a spôsobov financovania projektov smerujúcich k uvedeným

cieľom;

- h) spolupráca a podnikanie s domácimi a zahraničnými regiónmi;
- i) vytvorenie regionálneho fondu na rozvoj a podporu subjektov združenia.

ZDRUŽENIE VEREJNO-SÚKROMNÉHO PARTNERSTVA PRE ROZVOJ MIKROREGIÓNU HOREHRON úzko spolupracovalo s Mikroregiónom Horehronu a spoločne uskutočnilo množstvo projektov zameraných na rozvoj územia. Pre ukážku vyberáme niekoľko z nich:

- Cesta kráľa Mateja Korvina na Kráľovu hoľu – projekt komplexného produktu cestovného ruchu, vedúci k rozvoju vidieckej turistiky
- Zelená stuha Horehronia – rozvoj cestovného ruchu na Horehroní (cyklotrasy)
- Inšpiračná škola vidieka - Modrá ČR – jún 2008, zástupcovia VSP Horehron a MR Horehron boli čerpať inšpiráciu na rozvoj územia. Projekt bol zlomový, pretože sa zástupcovia verejného, súkromného a občianskeho sektora rozhodli rozvíjať územie Horehronu cestou prístupu Leader
- projekty podporené Banskobystrickým samosprávnym krajom, VZN č.5:
rok 2008 – Informačno-propagačná brožúra o území VSP Horehron
rok 2009 – Informačno-propagačný materiál, v jazykovej mutácii (AJ) – mapa územia VSP Horehron a veľkoformátový materiál propagujúci VSP Horehron (bannery)
- PRV SR 2007-2013 - „LEADER pre Horehron – Integrovaná rozvojová stratégia územia mikroregiónu Horehron“

Všetky obce spadajúce do územia VSP Horehron súhlasili a na obecných zastupiteľstvách sa uzniesli, že schvaľujú zaradenie svojej obce do územia ZDRUŽENIA VEREJNO-SÚKROMNÉHO PARTNERSTVA PRE ROZVOJ MIKROREGIÓNU HOREHRON.

Dňa 14. júla 2008 sa konalo valné zhromaždenie ZDRUŽENIA VEREJNO-SÚKROMNÉHO PARTNERSTVA PRE ROZVOJ MIKROREGIÓNU HOREHRON, kde nastala zmena sídla združenia, bol navrhnutý a schválený štatutár združenia a stanovy združenia boli rozšírené o bod:

- podpora, koordinácia a implementácia spoločného postupu v oblasti regionálneho rozvoja s dôrazom na prístup LEADER a jeho využitie pre koordinovaný rozvoj daného územia na princípe verejno-súkromného partnerstva.

ZDRUŽENIE VEREJNO-SÚKROMNÉHO PARTNERSTVA PRE ROZVOJ MIKROREGIÓNU HOREHRON úspešne implementovalo projekt s názvom „LEADER pre Horehron – Integrovaná rozvojová stratégia územia mikroregiónu Horehron“ v rámci Programu rozvoja vidieka SR 2007-2013, opatrenie 3.5 Získavanie zručností, oživovanie

a vykonávanie integrovaných stratégií rozvoja územia. V rámci projektu sa uskutočnilo množstvo stretnutí na lokálnej a regionálnej úrovni formou participatívneho plánovania obyvateľov územia, za účasti verejného a súkromného sektora. Výsledkom implementácie projektu a na základe propagácie cieľov partnerstva, oslovením jednotlivých subjektov a organizáciou spoločných podujatí, ako aj samotnou prípravou na prístup LEADER sa členská základňa partnerstva rozrástla o všetkých výrazných ovplyvňovateľov rozvoja územia.

Dňa 10.11.2009 sa Valné zhromaždenie uznieslo na zmene súčasného názvu združenia „ZDRUŽENIE VEREJNO-SÚKROMNÉHO PARTNERSTVA PRE ROZVOJ MIKROREGIÓNU HOREHRON“ na „Verejno-súkromné partnerstvo Horehron“, s možnosťou využívania skrátenej verzie názvu „VSP Horehron“.

Členská základňa k 10.11.2009:

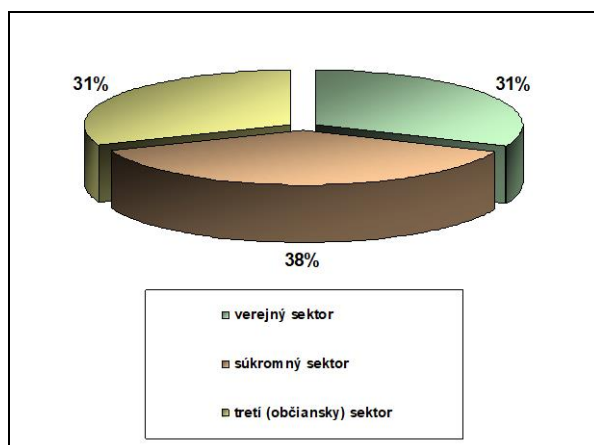
Verejno-súkromné partnerstvo v danom období tvorili obce mikroregiónu Horehron, ktoré predstavujú verejný sektor, súkromný sektor zastupovali podnikateľské subjekty a tretí sektor neziskové organizácie a občianske združenia. Pomer verejného sektora k súkromnému a tretiemu sektoru spĺňalo jednu zo základných podmienok fungovania Miestnej akčnej skupiny (MAS).

Pomer zastúpenia jednotlivých sektorov

Verejný sektor zakladajúci členovia - obce územia ZDRUŽENIA VEREJNO-SÚKROMNÉHO PARTNERSTVA PRE ROZVOJ MIKROREGIÓNU HOREHRON (10) - Bacúch, Beňuš, Braväcovo, Heľpa, Pohorelá, Polomka, Šumiac, Telgárt, Valkovňa a Zavadka nad Hronom.

Súkromný sektor (12) - Róbert Voletz, Simona Gordanová, Vladimír Lipták, Ján Kán, MUDr. Vladimír Ocel' – Horehronie, Vladimír Pokoš, Ondrej Pokoš, Horehronské medicínske centrum – LYMED s.r.o., Ján Haluška – Hamannax, Ing. Jozef Baran - BARTRANS, Penzión u Hanky a Penzión Schweintaal, s.r.o.

Tretí (občiansky) sektor (10) - Občianske Združenie OPORA Pohorelá, Starostlivosť o ŽP a komunitu (STOŽKA), Ján Šulej, OZ TREND, Agentúra rozvoja a vzdelávania n.o., Ing. Martin Lakanda, RZ Hron, OZ Čučoriedka, Jana Tkáčiková, OZ TJ Družstevník Šumiac

Percentuálne zastúpenie jednotlivých sektorov.

Zastúpenie jednotlivých sektorov v obciach bolo v danom období pomerne vyvážené. V obciach, kde zastúpenie súkromného a tretieho sektora chýba, budú v najbližšej dobe prijatí noví členovia, aby bolo pokrytie členskej základne vyvážené aj z hľadiska geografického rozloženia.

V roku 2010 bol podaný projekt pre implementáciu spracovanej integrovanej stratégie regionálneho rozvoja VSP Horehron, žiaľ s výsledkom neúspešným. Ani neúspech v druhom kole výberu a prideľovania štatútu MAS však neodradil VSP Horehron v pokračovaní naštartovanej spolupráce aktívnych subjektov a koordinácie rozvoja regiónu formou spoločných regionálnych projektov, financovaných treťou stranou alebo vlastným rozpočtom.

ROKY 2011 - 2015

Z historického hľadiska bol rok 2011 pre VSP Horehron zlomový. Po neúspechu v rámci prideľovania štatútov MAS ostali členovia VSP Horehron na krátky čas skeptickí a obyvatelia územia sklamaní. Sklamanie netrvalo dlho, pretože vytvorené štruktúry v rámci VSP Horehron neprestali v získavaní finančných zdrojov nečinní. Predseda VSP, manažér VSP a členovia Rady VSP identifikovali množstvo grantových schém na národnej úrovni, prostredníctvom ktorých bolo možné aspoň čiastočne implementovať ISRÚ. Prijímateľmi spomínaných grantových schém boli najmä občianske združenia pôsobiace v území. Samostatné obce riešili prostredníctvom štrukturálnych fondov najmä projekty infraštruktúry (technickej, sociálnej a doplnkovej) s nemalým finančným rozpočtom. Investičné projekty samospráv VSP Horehron sú zhrnuté nižšie:

V rámci spolupráce samospráv bolo vytvorených viacero tlačených publikácií z ktorých spomenieme Remeslá Horehronu a Horehronskú kuchárku. Remeslá Horehronu je publikáciou, ktorá prezentuje všetkých aktívnych remeselníkov z územia VSP a jej cieľom je

zachovať remeslá a tradičné postupy výroby pre ďalšie generácie, ale aj spropagovať región a napomôcť remeselníkom k prezentácii ich výrobkov. Horehronská kuchárka zas sumarizuje tradičné jedlá VSP Horehron a postupy ich prípravy, tak ako si ich pamätajú tí najstarší z územia. Všetky zaujímavé publikácie sú dostupné na web stránke VSP Horehron: www.vsphorehron.sk

Významným projektom, ktorý bol implementovaný v rámci medzinárodnej spolupráce je projekt “Start Up In Tourism. European Support” s akronymom “SUITES”, podporený v rámci Lifelong Learning Programme, podprogram Leonardo Da Vinci.

Začiatok implementácie projektu: 01. 08. 2012, Koniec implementácie projektu: 31. 07. 2014

Projekt SUITES riešil dve špecifické témy, partnerstvom uznané ako spoločné potreby:

- 1) sektor cestovného ruchu a medzera medzi podnikateľskými nápadmi a účinným uplatňovaním sa na trhu práce, s inovatívnym a trhovo orientovaným prístupom;
- 2) nutnosť štruktúrovaného a kvalifikovaného prístupu k odbornému vzdelávaniu, ako základnej potreby začatia činnosti nových podnikov a širší rozptyl v celom vzdelávacom sektore.

V roku 2012 sa členovia VSP Horehron – verejný a súkromný sektor zúčastnil inšpiratívnej študijnej cesty v území Zemplína s cieľom prezentácie pozitívnej spolupráce aktívnych podnikateľských subjektov a samospráv, zameranej na produkty a propagáciu cestovného ruchu. V roku 2013 sa niektorí členovia VSP Horehron zúčastnili ďalšej študijnej cesty, ktorá bola organizovaná Slovenskou agentúrou životného prostredia pod gesciou Národnej siete rozvoja vidieka a jej cieľom bolo poukázať na pozitívne implementácie projektov v rámci PRV 2007-2013 a v rámci prístupu LEADER.

V roku 2014 spracovali samosprávy projektovú dokumentáciu pre spoločnú „horehronskú“ cyklotrasu, ktorá prepojí významné prírodné a kultúrno-historické atraktivity územia s centrami obcí a dostupným službami cestovného ruchu.

V auguste 2015 sa VSP Horehron prezentovala v rámci spolupráce Národnej siete rozvoja vidieka na Agrokomplexe 2015, ako jediné VSP / MAS banskobystrického kraja. Na predmetnej výstave boli udelené VSP Horehron ocenia v rámci súťaže o Najkrajšiu fotografiu z územia MAS/VSP v kategóriách „Naše naj“ (2. miesto), „Naše tradície“ (2. miesto), „Život v našej MAS/VSP“ (1. miesto), „Naši ľudia“ (1. miesto), „Naša príroda“ (1. miesto).

Členská základňa k 01.061.2017:

Verejný sektor je vo VSP Horehron stále zastúpený 10 obcami mikroregiónu Horehron. Členská základňa súkromného sektora sa v porovnaní s rokom 2009 zmenila nasledovne:

Verejný sektor zakladajúci členovia - (10) - Bacúch, Beňuš, Braväcovo, Heľpa, Pohorelá, Polomka, Šumiac, Telgárt, Valkovňa a Závadka nad Hronom.

Súkromný sektor (8) - Horehronské medicínske centrum – LYMED s.r.o., Ján Haluška – Hamannax, Ing. Jozef Baran - BARTRANS, Penzión u Hanky, Penzión Schweintaal, s.r.o., Majk s.r.o., Ing. Helena Melková – Hotel Heľpa, Európske vzdelávacie strediská pre povolanie a spoločnosť **Tretí (občiansky) sektor** (10) – Občianske Združenie OPORA Pohorelá, Ján Šulej (FO), OZ TREND, , Ing. Martin Lakanda (FO), RZ Hron, OZ Čučoriedka, , Dedinská únia heľpianskych aktivistov o.z. Heľpa, Občianske združenie DobroDružstvo, Šimon Károly, Janka Kamzíková (FO)

Rozloženie členskej základne v území VSP Horehron

	Verejný sektor	Súkromný sektor
obec Bacúch	1	0
obec Beňuš	1	2
obec Braväcovo	1	2
obec Heľpa	1	3
obec Pohorelá	1	6
obec Polomka	1	1
obec Šumiac	1	1
obec Telgárt	1	1
obec Valkovňa	1	1
obec Závadka nad Hronom	1	1
spolu	10	18

2.2. Tvorba partnerstva a stratégie CLLD

V auguste roku 2014 sa na stretnutí mikroregiónu Horehron obce zhodli, že pre implementáciu prístupu LEADER budú vytvorené dostatočné podmienky a že sa VSP Horehron pokúsi v programom období 2014-2020 získať štatút MAS a pripraví stratégiu v zmysle podmienok riadiaceho orgánu PRV a IROP. Jednotlivé obce na obecných zastupiteľstvách prijali nasledovné uznesenia:

ObZ Schvaľuje

- implementáciu prístupu LEADER v Programovom období 2014-2020 prostredníctvom vzájomnej spolupráce obcí VSP Horehron
- prípravu a spracovanie Integrovannej stratégie rozvoja územia VSP Horehron pre Programové obdobie 2014-2020 a participáciu obce na jej spracovaní

- financovanie spracovania Integrovannej stratégie rozvoja územia VSP Horehron, ktoré je podmienené jej úspešnou implementáciou

Číslo uznesení: Beňuš: 169/2014, Bacúch: 26/2014, Braväcovo: 51/10/12/2014, Heľpa: 352/2014, Pohorelá: 24/2015, Polomka: 14/2015/OZ, Šumiac: 62/OZ/2014, Telgárt: 44/2015, Závadka nad Hronom: 14/2014 – OZ

Následne od septembra 2014 boli vytvorené pracovné skupiny tematicky a odborne zamerané na:

- Životné prostredie (Lakanda, Vačoková, Tkáčiková, Hyriak)
- Rozvoj vidieka a regionálny rozvoj (Srňková, Pollák, Nikel, Novýsedlák, Baran)
- Zamestnanosť, sociálna inklúzia a marginalizované skupiny (Pokoš, Kán, Srňková, Ľupták)
- Občianska iniciatíva a kultúrno-historické dedičstvo (Pompura, Kemková, Gašperanová)
- Cestovný ruch (zástupcovia ubytovacích a stravovacích služieb – aj mimo členstva VSP)

Pracovné skupiny pracovali v spolupráci so spracovateľom analytickej časti stratégie, vyhodnotili plnenie ISRÚ VSP Horehron a pripravili podklady a prvotné návrhy pre strategický rámec stratégie CLLD, ktorý bol predstavený na stretnutiach s verejnosťou na lokálnej a regionálnej úrovni. V rámci analytických podkladov bola využitá vynikajúca spolupráca so Slovenskou agentúrou životného prostredia, ktorá v rámci svojej činnosti využíva územie VSP Horehron ako modelové územie implementácie národných a medzinárodných projektov, čo je považované za vstup a odbornú garanciu spracovaných podkladov a vstup externého pohľadu na problematiku analytickej časti územia. Pomocou spomínanej spolupráce sa VSP Horehron ukázali doteraz nevidované oblasti rozvoja, a to najmä v oblasti baníctva, montanistiky či krajiny ako takej.

Analytické časti stratégie boli spracované v 1. polovici roku 2015, následne boli upravené podľa metodického pokynu na spracovanie stratégie CLLD, čím sa dodržala štruktúra a predpísaný limit na počet strán a formátovanie.

Do tvorby strategického rámca vstupovala aj tvorba Programu rozvoja mikroregiónu, ktorá využívala dotazníkový prieskum medzi občanmi jednotlivých obcí. Dotazníkový prieskum slúžil ako doplnkový podklad pre tvorbu stratégie, pretože návratnosť a následne % vyplnenosti dotazníkov bola veľmi nízka. (Príloha č. 5a – vzorka vyplnených dotazníkov).

Projekt na spracovanie stratégie (opatrenie 19.1 PRV SR 2014-2020) a stretnutia na lokálnej a regionálnej úrovni boli uskutočnené na jeseň 2015 (počet stretnutí na lokálnej úrovni: 10 plánovacích stretnutí, na regionálnej úrovni: plánovacie stretnutia k strategickej časti stratégie

rozvoja územia VSP Horehron (2x), verejné prerokovania stratégie CLLD územia VSP Horehron (2x). (Príloha č. 5.1).

Dokumenty preukazujúce proces tvorby a formovanie partnerstva: zápisnice a prezenčné listiny z: 14.7.2008, 2.12.2008, 8.12.2008, 26.10.2009, 10.11.2009, 11.7.2011, 28.11.2012,

3. Analytický rámec

3.1. Analýza zdrojov územia

Analýza zdrojov územia je zameraná na oblasti, ktoré sú relevantné z hľadiska stratégie CLLD VSP Horehron, tzn. na oblasti, ktoré sú následne riešené v strategickej časti stratégie a odrážajú možnosti programov PRV a IROP. Vzhľadom na aktuálne problémové oblasti rozvoja územia je detailnejšie analyzovaná problematika **demografie a hospodárskej základne**, z hľadiska potenciálu pre rozvoj územia sa analytická časť venuje **prírodným podmienkam, ochrane prírody, hospodárskym aktivitám v poľnohospodárstve, lesníctve a cestovnom ruchu**.

3.1.1 Všeobecná charakteristika územia

Územie VSP Horehron tvoria katastrálne územia obcí Beňuš, Braväcovo, Bacúch, Polomka, Závadka nad Hronom, Heľpa, Pohorelá, Val'kovňa, Šumiac a Telgárt. Obce sú združené aj v Mikroregióne Horehron, ktorý svojou rozlohou zaberá približne 470 km². Počet obyvateľov žijúcich v území je 16 573. Samotné územie disponuje vysokým prírodným a územným potenciálom (Národný park Nízke Tatry, Národný park Muránska planina, Národný park Slovenský raj), ktorý je možné celoročne využívať pre miestne hospodárstvo, ale aj vo forme turistiky, cykloturistiky, poznávacieho turizmu, splavovania rieky Hron alebo zjazdového či bežkárkeho lyžovania. Kultúrno-historický, ľudský potenciál a silný vzťah k ľudovým tradíciám je prezentovaný na veľkom množstve kultúrnych podujatí, z ktorých najznámejšie sú Horehronské dni spevu a tanca (Heľpa), Osľavy Zvrchovanosti SR (Šumiac), Ozveny staroslovienčiny z pod Kráľovej hole (Telgárt), Folklórny festival Biele Handle (Braväcovo) a Svätotójska noc plná hudby (Pohorelá).

Výhody z hľadiska polohy a lokalizácie

Za nenahraditeľnú výhodu považujeme situovanie územia v krajinársky hodnotnom prostredí s vysokým prírodným a územným potenciálom (Národný park Nízke Tatry, Národný park Muránska planina, Národný park Slovenský raj), ktorý je možné celoročne využívať vo forme turistiky, cykloturistiky, poznávacieho turizmu, splavovania rieky Hron alebo zjazdového či bežkárkeho lyžovania. Ďalšou výhodou je kultúrno-historický, ľudský potenciál a silný vzťah k ľudovým tradíciám je prezentovaný na veľkom množstve kultúrnych podujatí. Vzdialenosť územia od okresných miest Brezno a Poprad je vcelku priaznivá, ale prekonávanie vzdialenosti do krajského mesta Banská Bystrica je už náročnejšie, aj keď v území funguje priame dopravné spojenie. Jednou z neposledných výhod územia je, že VSP Horehron je tvorené prevažne obcami s vyšším počtom obyvateľov, obce samostatne riešia projektovú činnosť v oblastiach základnej infraštruktúry a vybavenosti a spoločne budujú

formou projektovej spolupráce regionálnu vybavenosť pre podporu cestovného ruchu a produkciu tradičných výrobkov a produktov.

Nevýhody z hľadiska polohy a lokalizácie

Za jednu z hlavných nevýhod územia je považovaná aktuálna situácia v demografickej sfére a hospodárskej základni (odliv obyvateľstva, prítomnosť marginalizovaných skupín, zrušené veľké podnikateľské subjekty v oblasti priemyslu, vysoká miera nezamestnanosti, nízka kúpna sila obyvateľstva, atď.). Hlavnou nevýhodou územia, vyplývajúcou z jeho lokalizácie je nedobudovaná národná dopravná infraštruktúra (diaľnice), čo negatívne ovplyvňuje prílev investorov. Taktiež klimatická zmena (teplé zimy a nedostatok snehovej pokrývky) ovplyvňuje prevádzky vybudovaných lyžiarskych stredísk.

Implementácia prístupu miestneho rozvoja riadeného komunitou v stanovených oblastiach prispeje k riešeniu problematických oblastí a rozvinie potenciál územia.

Geografická charakteristika

Územie, na ktorom VSP Horehron pôsobí, kopíruje územie Mikroregiónu Horehron, pričom severná a východná hranica mikroregiónu kopíruje hranice Banskobystrického kraja a aj Breznianskeho okresu. VSP Horehron hraničí so Žilinským, Prešovským a Košickým krajom a s okresmi – Liptovský Mikuláš, Poprad, Rožňava, Revúca a Rimavská Sobota. Cez VSP Horehron prechádza ťah hlavnej cesty I. triedy číslo 1/66 Banská Bystrica – Vernár. Krajské mesto Banská Bystrica je vzdialené od najbližšej obce Beňuš – 55 km a od najvzdialenejšej obce – Telgárt 93 km. Okresné mesto Brezno je vzdialené od najbližšej obce – Beňuš 13 km a od najvzdialenejšej obce – Telgárt 54 km. Mesto Brezno a Poprad plní pre VSP Horehron funkciu sídla s vyššou občianskou vybavenosťou a čiastočne aj funkciu centra zamestnanosti.

3.1.2 História územia

V 13. storočí hospodársky vývoj Horehronia ovplyvnila nemecká kolonizácia.

Náleziská vzácnych kovov a železa a s nimi súvisiace baníctvo po stáročia podmieňovali hospodársko-spoločenský vývoj oblasti. Baníctvo predstavuje v tejto oblasti významný ekonomický a sociálny faktor, s ktorým úzko súvisí rozvoj osobitých prejavov baníckej ľudovej kultúry.

V 15. - 16. storočí zasiahla územie Horehronia kolonizácia na valaskom práve.

Pastiersky ľud sa osídľoval najmä v riedko osídlených, vyššie položených oblastiach na rozľahlých podhorských lúkach, ktoré poskytovali vhodné podmienky pre rozvoj salašníckeho

spôsobu chovu oviec. Priniesli nové kultúrne prvky a systém hospodárenia, ktoré v novom prostredí zdomácnili a stali sa súčasťou slovenskej pastierskej kultúry.

V 16. storočí a neskôr osídľovali územie slovenskí a nemeckí kolonisti, utekajúci pred Turkami. Vzniklo tu viacero drevorubačských osád, nazývaných Handle.

V oblasti Brezna a okolia sa nachádzali hámre na spracovanie železnej rudy. Pracovali v nich najmä obyvatelia Pohorelej a Závadky nad Hronom. Vzniklo tu viacero banských obvodov (jedným z nich bol 2. obvod: Bacúch, Beňuš, Polomka).

V 19. storočí sa zásoby začali vyčerpávať. Stáročné tradície železiarskej výroby sa prejavili na predmetoch používaných v robotníckych domácnostiach, napr. liatinové panvice, trojnožky na varenie, železné kliešte na prípravu vianočných oblátok, rôzne ozdobné predmety, a tiež liatinové kríže na hroboch, ktoré miestnym cintorínom dodávajú osobitý vzhľad.

Obyvatelia Horehronia sa zapájali do revolučného hnutia na Horehroní a aktívne sa zúčastnili SNP. Významnú úlohu v SNP zohrala obec Telgárt v bojoch povstalcov. Nemci obec 5. 9. 1944 dobyli a vypálili (zhorelo 260 domov) a zavraždili niekoľko obyvateľov. Povstalci následne dobyli obec späť. **História jednotlivých obcí je dostupná na www.vspohrehron.sk v sekcii O území a zároveň tvorí nepovinnú prílohu stratégie č. 1).**

3.1.3 Doterajší rozvoj územia

Potreba vzniku verejno-súkromného partnerstva sa stávala aktuálnejšou v regióne v nadväznosti na koordináciu jednotlivých rozvojových aktivít v území. K tomu, aby územie dokazovalo zvyšovať svoju konkurencieschopnosť bolo nutné vytvoriť efektívnu štruktúru – autoritu, ktorá by bola schopná ovplyvňovať dlhodobý vývoj na území nášho regiónu. Potreba vzniku takejto štruktúry bola daná aj pasívnym postojom obyvateľstva k tvorbe miestnej politiky, ale aj samotných podnikateľov, ktorí sú hlavní ovplyvňovatelia reštrukturalizácie hospodárskej základne. Po svojom vzniku (r. 2000) sa VSP Horehron nestalo konkurentom mikroregionálneho združenia, ale jeho partnerom, so spoločným cieľom udržateľnosti rozvoja územia. Zakladajúcimi členmi verejno-súkromného partnerstva boli všetky obce a postupne sa na základe propagácie cieľov partnerstva, oslovovaním jednotlivých subjektov a organizáciou spoločných podujatí, ako aj samotnou prípravou na prístup LEADER (r. 2008-2009) členská základňa partnerstva rozrástla o všetkých výrazných ovplyvňovateľov rozvoja územia. V roku 2010 sa VSP Horehron zapojilo do 2. výzvy pre implementáciu integrovanej stratégie rozvoja územia (ISRÚ) v rámci PRV 2007-2013, žiaľ nezískalo štatút miestnej akčnej skupiny, čo však neznamenalo koniec iniciatívy a snahy koherentného rozvoja územia. Vytvorené štruktúry naďalej navzájom spolupracovali a implementáciu stanovených cieľov v ISRÚ realizovali prostredníctvom individuálnych a spoločných projektov verejného a súkromného

sektora. Najvýznamnejšie projekty boli implementované v rámci medzinárodnej spolupráce a to v oblasti podpory start-upov v oblasti cestovného ruchu: SUITES: Start Up in Tourism. European Support. Významným medzinárodným projektom bol projekt implementovaný Slovenskou agentúrou životného prostredia – Green Mountain, v ktorom bolo VSP Horehron modelovým územím. Projekt vytvoril medzinárodnú platformu horských oblastí juhovýchodnej Európy, ktorá doteraz spolupracuje pod sekciou Euromontany, čím zabezpečuje pozitívne podmienky na EÚ úrovni formou odporúčaní pre EK a pozitívneho lobingu (<http://www.emountain-see.eu/mountain-services/slovakia/>). Medzinárodná spolupráca dopomohla propagácii územia v zahraničí, čo sa pozitívne odrazilo na hospodárskej základni (príliv zahraničných turistov – návštevníkov), ale aj na snahe spolupracovať súkromných podnikateľov navzájom. V rokoch 2009 až 2015 VSP Horehron vydalo niekoľko informačno-propagačných publikácií s cieľom podpory ekonomického sektora a zachovania kultúrno-historického dedičstva územia: Horehronská kuchárka, Remeslá Horehronu, Turisticko-informačná mapa územia či Horehron – spoznajte región.

3.1.4 Zaujímavosti, zvláštnosti a špecifiká územia, typické črty

Územie VSP Horehron je charakteristické svojou autenticitou a jedinečnosťou z hľadiska histórie, ale aj súčasnosti. Územie je tvorené prevažne väčšími obcami, ktoré sú vo veľkej miere špecifické a vo svojej podstate odlišné, na malom území sa tak za prispenia tohto fenoménu kumuluje veľká miera diverzity hodnôt, ktoré predstavujú vysoký rozvojový potenciál tohto územia. Územie má jedinečnú polohu medzi troma národnými parkami, disponuje vysokým krajinárskym potenciálom, jedinečnými pohľadovými osami, vysokou lesnatosťou, výborným prepojením, centricitou v srdci Slovenska, zachovávaním kultúrneho dedičstva, tradícií a nárečí, výnimočnými sakrálnymi a profánnymi stavbami, bohatou priemyselnou históriou a tradíciami pastierstva a salašníctva. Veľkou výhodou územia je bohatý a výnimočný ľudský potenciál, ktorý sa v týchto podmienkach vyformoval.

3.1.5 Prírodné pomery

Horehronské podolie susedí s Nízkymi Tatrami na severe (obrázok č. 1), Spišsko - gemerským krasom na východe, Veporskými vrchmi na juhu a Zvolenskou kotlinou na západe. Na záujmovom území ho reprezentujú 3 podcelky: **Heľpianske podolie**, **Bystrianske podhorie** a **Breznianska kotlina**.

Pôdne pomery

Pôdne pomery typické pre určité územie sú výsledkom pôsobenia geologických, morfológických, hydrologických a bioklimatických pomerov daného územia. V rámci záujmového územia sa vo všeobecnosti na vápencoch vyskytujú rendziny a na silikátových horninách hnedé lesné pôdy (kambizeme). V najvyšších polohách Nízkyh Tatier a Veporských vrchov prevládajú podzoly. Pôdny kryt je pestrejší v Horehronskom podolí, kde sú aj ilimerizované pôdy, luvizeme a pseudogleje. Dno podolia pokrýva silná vrstva štrku a hĺn s lepšou nivnou, aluviálnou pôdou, preto je aj najintenzívnejšie využívaná. Vo východnej časti podolia sú pôdy zamokrené. Smerom na sever a juh sa vyskytujú hnedé lesné, ilimerizované až oglejené pôdy a podzoly, v krasových lokalitách rendziny. Okolo vodných tokov sa nachádzajú obmedzené lokality mokrých pôd a barín len nepatrného geografického významu. Z hľadiska zrnitosti prevládajú pôdy piesčito – hlinité, v nízkotatranskej oblasti, v oblasti Stolických a Veporských vrchov piesčité a na území krasu hlinité pôdy. Štruktúru pôdnych zdrojov v regióne podľa druhov pozemkov udáva tabuľka č. 6. Poľnohospodárska pôda pokrýva na území Horehronia len 30,5 % plochy, lesné pozemky zaberajú väčšinu územia – 65,77 %. Poľnohospodárska pôda je sústredená do pomerne širokého pruhu okolo nivy Hrona a čiastočne pokrýva aj plochy nad hornou hranicou lesa. Keďže na zasahujúcich svahoch Nízkyh Tatier prevládajú južné expozície reliéfu, dostávajú južné svahy Nízkyh Tatier vyšší príkon slnečnej energie, preto je aj poľnohospodárskej pôdy viac na severnej strane Hrona ako na južnej. Okrem toho severná časť podolia má aj veľké plochy územia s miernymi sklonmi terénu a hrubšou vrstvou pôdy, ktoré sú vhodné i na intenzívnejšie formy poľnohospodárskej výroby.

Kvalita pôd je daná bonitovanými pôdno-ekologickými jednotkami (BPEJ), zaradenými do skupín BPEJ 1-9. V regióne je najkvalitnejšia pôda skupiny BPEJ 5, pričom sa vyskytuje len v úzkom pruhu na bezprostrednej nive Hrona a to len v obciach Beňuš, Braväcovo, Bacúch a Polomka. Podrobnejšie informácie o lokalizácii sú uvedené v kapitole ochrana pôdnych zdrojov. V ostatných obciach sú najkvalitnejšie pôdy v skupine BPEJ 6, pričom značnú časť územia pokrývajú pôdy zaradené do najmenej bonitnej skupiny BPEJ 9 (vrátane pôd nad hornou hranicou lesa).

Tabuľka č. 2: Výmery poľnohospodárskej pôdy podľa obcí

Obec	Celková výmera územia obce (ha)	Poľnohospodárska pôda spolu (ha)	z toho			
			orná pôda (ha)	záhrada (ha)	ovocný sad (ha)	Trvalý tráv. porast (ha)
Bacúch	3819,06	508,16	151,65	22,01	0,00	334,50
Beňuš	2678,04	711,29	82,62	24,81	1,35	602,51

Braväcovo	2940,92	406,31	65,35	10,43	0,00	330,52
Heľpa	4170,39	1816,48	200,27	19,38	0,00	1596,83
Pohorelá	4694,00	1927,76	314,16	17,09	0,00	1596,51
Polomka	9402,30	3123,80	541,64	47,93	0,52	2533,71
Šumiac	8176,49	2449,88	20,39	13,60	0,00	2415,88
Telgárt	5597,41	1720,55	42,94	5,20	0,00	1672,41
Vaľkovňa	1485,34	319,53	4,09	11,56	0,00	303,87
Závadka nad Hronom	4118,42	1396,05	163,56	31,56	0,00	1200,93
Výmery spolu	47082,37	14379,79	1586,68	203,58	1,87	12587,67
Obec	Nepoľnohosp- odárska pôda spolu (ha)	z toho				
		lesný pozemok (ha)	vodná plocha (ha)	zastavaná plocha a nádvorie (ha)	ostatná plocha (ha)	
Bacúch	3310,91	3244,32	11,93	48,77	5,89	
Beňuš	1966,75	1769,53	14,23	76,71	106,28	
Braväcovo	2534,61	2468,58	3,32	34,63	28,09	
Heľpa	2353,91	2143,27	15,85	106,02	88,78	
Pohorelá	2766,23	2472,12	11,54	112,10	170,47	
Polomka	6278,50	5935,31	53,51	154,70	134,98	
Šumiac	5726,61	5533,33	21,39	101,56	70,34	
Telgárt	3876,86	3743,42	10,78	106,11	16,56	
Vaľkovňa	1165,81	1119,37	8,12	36,83	1,50	
Závadka nad Hronom	2722,38	2538,75	21,83	93,84	67,96	
Výmery spolu	32702,58	30968,00	172,49	871,25	690,84	

Zdroj: ŠÚ SR, 2014

Poľnohospodárske subjekty pôsobiace v území VSP Horehron:

- Poľnohospodárske družstvo, Beňuš
- Družstvo vlastníkov oviec, Braväcovo
- Agrohelp, s.r.o., Heľpa
- Poľnohospodárske družstvo Agropohorelá, Pohorelá
- Agrospoločnosť Polomka s.r.o.
- Poľnohospodárske družstvo Šumiac
- Roľnícke družstvo Telgárt
- Michalko Mário, Závadka nad Hronom

Lesné pozemky

Podľa údajov katastra nehnuteľností k 30.6.2015 je záujmové územie obcí VSP Horehron pokryté prevažne lesmi. Z celkovej výmery katastrálnych území 47 082,38 ha pokrývajú lesné pozemky 30 967,99 ha. Lesnatosť územia (pomer lesných pozemkov ku celkovej výmere) je

priemerne 65,77 %. To znamená, že takmer dve tretiny rozlohy záujmového územia pokrývajú lesy. Najvyššiu lesnatosť majú územia obcí Bacúch a Braväcovo – vyše 80 %, najnižšiu Heľpa a Pohorelá – vyše 50 %.

Tabuľka č. 3: Vlastníctvo lesných pozemkov - neštátne

Obec	Pozemkové spoločenstvo	Výmera lesných pozemkov (ha)
Heľpa	Pozemkové spoločenstvo pasienkárov v HELPE	189,67
	Pozemkové spoločenstvo urbarialistov v HELPE	131,47
Pohorelá	Urbárske a pasienkové spoločenstvo POHORELÁ	704,90
Polomka	Pasienkové spoločenstvo, poz. spol. POLOMKA	265,17
	Urbárske pozemkové spoločenstvo POLOMKA	344,87
Šumiac	Urbárske a pozemkové spoločenstvo ŠUMIAC	266,63
Talgárt	Pozemkové spoločenstvo TELGÁRT	530,88
Závadka nad Hronom	Pasienková spoločnosť, poz. spol. ZÁVADKA NAD HRONOM	385,94
	Urbárska spoločnosť, poz. spol. ZÁVADKA NAD HRONOM	132,55

Zdroj: MV SR, 2015, ZVSASL BB, 2015

3.1.6 Ochrana prírody a krajiny

Ochrana prírody a krajiny zabezpečuje zachovanie prírodného a sčasti aj kultúrno-historického dedičstva pre budúce generácie. Veľkoplošné, maloplošné chránené územia, územia sústavy NATURA 2000 či verejnosti zatiaľ neprístupné jaskyne predstavujú vysoký potenciál pre rozvoj náučného a poznávacieho cestovného ruchu.

Veľkoplošné chránené územia

V rámci záujmového územia sú vyhlásené 3 veľkoplošné chránené územia (VCHÚ) a ich ochranné pásma (OP) - Národný park Muránska planina (NP Muránska planina), Národný park Nízke Tatry (NAPAN) a Národná park Slovenský raj (NP Slovenský raj). Do územia VSP Horehron nezasahuje žiadna CHKO.

Tabuľka č. 4: Národné parky na území VSP Horehron a ich výmera

Názov	Kategória	Rok vyhlásenia	Stupeň ochrany	Celková výmera (ha)	Z toho na území Horehronia (ha)	Počet prislúchajúcich maloplošných chránených území
NP Muránska planina	NP	1997	3	20 318	5 531,04	8
NP Muránska planina – OP	OP NP		2	21 698	10 438,41	
NAPANT	NP	1978	3	72 842	5 828,39	4
NAPANT - OP	OP NP		2	110 162	21 208,26	
NP Slovenský raj	NP	1988	3	19 763	522,08	1
NP Slovenský raj-OP	OP NP		2	13 011	0	
Výmera spolu						43 528,18

Zdroj: SAŽP - OSŽPEVV, 2015

Maloplošné chránené územia patriace pod správu NP Muránska planina:

PR Bacúšska jelšina, PR Fabova Hoľa, PR Havrania dolina, CHA Lúky pod Besníkom, PR Mašianske skaly, PR Mokrý Poľana, NPR Veľká Stožka, PR Zlatnianske skalky, NPR Zlatnica

Maloplošné chránené územia patriace pod správu NAPANT-u:

CHA Brezinky, PR Martalúžka, PR Meandre Hrona, PR Pohorelské vrchovisko

Maloplošné chránené územia patriace pod správu NP Slovenský raj:

NPR Hnilecká jelšina.

Jaskyne

Na území VSP Hrehron sa nachádza 191 evidovaných jaskýň (Zoznam jaskýň k 31.12.2014, Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva - SMOPAJ). Jaskyne dĺžky viac ako 50 m: Dudlavá skala, Jaskyňa v doline, Jaskyňa vo vodojeme, Márnikova jaskyňa, Homoľa, Jaskyňa za Skalicou, Labyrint, Ladzianskeho jaskyňa, Machnatá, Malá Stožka 1, Malá Stožka 3, Medvedia jaskyňa, Oči, Pochopova Jaskyňa, Poľovnícka jaskyňa, Sintrová jaskyňa, Starobylá jaskyňa, Zlatnica, Škoricová jaskyňa.

Vodopády

V záujmovom území sa prirodzený vodopád vyskytuje v k. ú. obce Pohorelá, Vodopád pod Orlovou. Vodopád pod vrchom Orlová leží v nadmorskej výške 1 165 m n. m. K vodopádu, prekonávajúci 5-metrový skalný prah na potoku Kopanica v hornej časti doliny Lukačíková, vedie z obce Pohorelá okružný turistický chodník. Túra k vodopádu začína na námestí obce Pohorelá a ulicou Orlová vedie až na jej koniec. Trasa pokračuje dolinou Lukáčikova do lokality Na ohrade a od nej úzkou dolinkou so zaujímavými skalnými útvarmi k samotnému Vodopádu pod Orlovou. Od vodopádu sa trasa vracia na začiatok dolinky. Pokračuje lesnou cestou na Salašnú a odtiaľ vpravo striedavo lesom a lesnými čistinkami cez masív Skalky. Pásienkami pokračuje trasa späť do obce Pohorelá. Z chodníka sa na viacerých miestach naskytajú krásne výhľady na údolie Hrona i na vrcholy Nízkych Tatier a Muránskej planiny.

Chránené vtáčie územia na území Horehronia

V Slovenskej republike bol navrhovaný národný zoznam 38 chránených vtáčích území (ďalej len CHVÚ) schválený uznesením vlády SR č. 636, zo dňa 9. júla 2003. Uznesením vlády SR č. 345, zo dňa 25. mája 2010 bol uvedený Národný zoznam navrhovaných CHVÚ zmenený a doplnený na 41 území. Do Horehronia zasahujú 2 CHVÚ (tabuľka č. 23).

Chránené vtáčie územia VSP Horehron: Muránska planina –Stolica, Nízke Tatry

Územia európskeho významu VSP Horehron: Slovenský raj, Pohorelské vrchovisko, Stolica, Homoľa, Muránska planina, Lúky pod Besníkom, Brezinky, Alúvium Hrona, Bacúšska jelšina, Kráľovohol'ské Tatry

Tabuľka č. 5: Zoznam mokradí na území VSP Horehron

Por. číslo	Názov mokrade	Kategória významu	Plocha (ha)	Katastrálne územie	Kód biotopov
1.	Vrchovisko pri Pohorelskej Maši	národný	26,62	Pohorelá	6, 11, 13
2.	Dolina Trsteník, JZ od Červenej Skaly	národný	3,00	Šumiac	7, 10, 11
3.	Za Havraníkom	národný	2,00	Šumiac	5, 10, 11, 14
4.	Meandre Hrona	regionálny	50,00	Telgárt, Šumiac	5, 10, 14
5.	Bacúšska jelšina	regionálny	4,26	Bacúch	7
6.	Mokrý Pol'ana	regionálny	3,00	Šumiac	7
7.	Dolina pod Gindurou	regionálny	2,00	Val'kovňa	2, 11
8.	Pusté pole pri Vernári žel. st.	regionálny	1,50	Telgárt	14
9.	Postal'ka – niva potoka Postal'	regionálny	1,50	Pohorelá	10, 11, 14
10.	Polomka – močiar	regionálny	1,00	Polomka	2, 8, 9, 10, 12, 14
11.	Pohorelá – dol. Piksová	regionálny	0,10	Pohorelá	12, 14
12.	Polomka – nad obcou	lokálny	0,30	Polomka	5, 9, 12
13.	Švermovo – pod prameňom Hrona	lokálny	0,10	Telgárt	10

Zdroj: ŠOP SR, 2015

Minerálne pramene

Hydrologickou osou Horehronského podolia a celého záujmového územia je rieka Hron. Rozdeľuje ho na severnú a južnú časť, ktoré sú z rôznych aspektov rozdielne. Severná časť podolia je vodnatejšia s viacerými prítokmi a výdatnými vodnými prameňmi, vrátane minerálnych. Na území Horehronia je evidovaných 10 minerálnych prameňov: Bacúch BB - 1: prameň Boženy Nemcovej; Beňuš BB - 16: prameň Kyslá; Beňuš BB - 17: prameň Pri potoku; Heľpa BB - 39: prameň Dolná Kyslá; Heľpa BB - 40: prameň Horná Kyslá; Pohorelá BB - 60: prameň Kyslá; Telgárt BB - 68: prameň U Janíkov; Telgárt BB - 69: prameň Slatvina; Telgárt BB - 70: Starý prameň; Bacúch BB - 80: prameň V pukline.

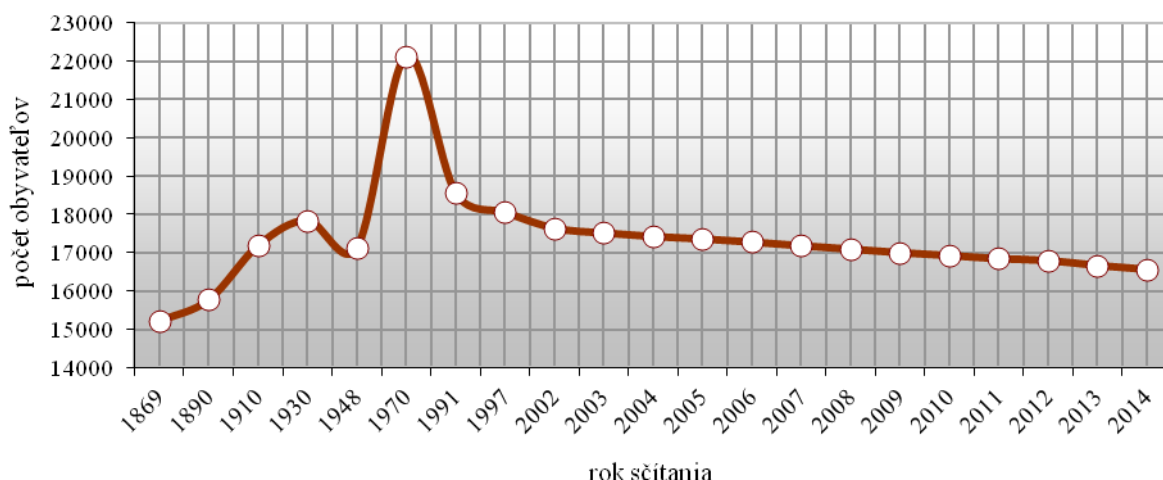
3.1.7 Demografická situácia

Počet obyvateľov, populačné vývojové pyramídy

Celkový počet obyvateľov od roku 1869 do roku 1930 stabilne narastal v priemere o 43 obyvateľov ročne. Po poklese v 30. až 40. rokoch bol následne zaznamenaný prudký nárast počtu obyvateľov v priemere až o 228 obyvateľov ročne, s vrcholom v roku 1970. V ďalších rokoch sa zmenilo reprodukčné správanie obyvateľstva a odvtedy VSP Horehron zaznamenáva už iba úbytok počtu obyvateľstva. Počet lineárne klesá v priemere o 127 obyvateľov ročne, čo spôsobilo 25 % úbytok obyvateľstva v území za obdobie 44 rokov.

Pozorujeme trend vyľudňovania regiónu. V prípade i naďalej pretrvávajúceho hospodárskeho úpadku územia treba počítať s týmto vývojovým trendom i do budúcnosti.

Počet obyvateľov VSP Horehron v jednotlivých rokoch

Index feminity v území VSP Horehron sa od roku 2001 stabilizoval na hodnote 109, od roku 2004 poklesol na hodnotu 108 a po roku 2009 dosiahol index feminity hodnotu 107. V okrese Brezno mal v roku 2014 hodnotu 105, Banskobystrickom kraji 106 a Slovenskej republike 105. Najväčší podiel obyvateľov v roku 2014 z VSP Horehron má obec Polomka (3027 obyvateľov). Dalšie obce s vyšším zastúpením obyvateľov sú obce Heľpa (2729 obyvateľov) a Závadka nad Hronom (2422 obyvateľov). V rámci VSP Horehron podľa štatistických údajov z roku 2014 má väčšinové zastúpenie ženské pohlavie.

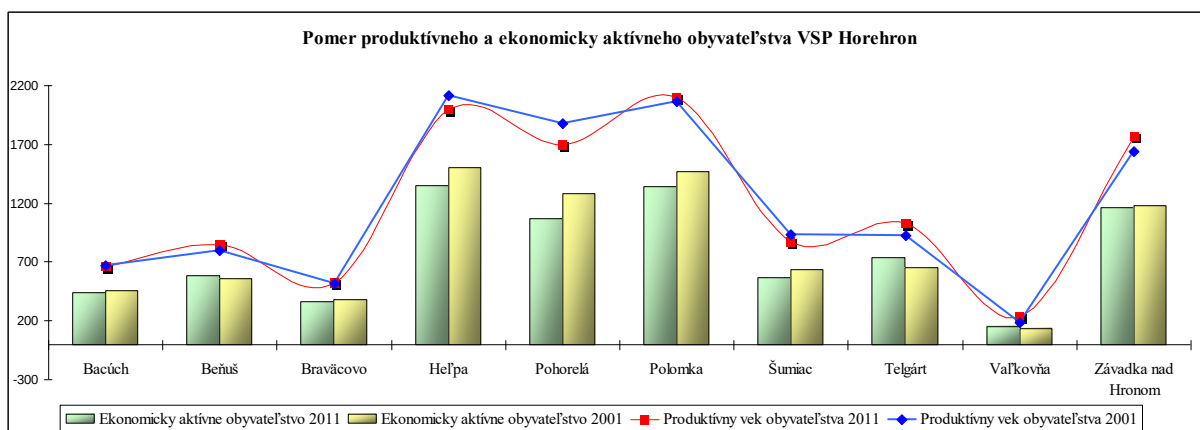
Tabuľka č. 6: Stav obyvateľstva podľa pohlavia v rokoch 2001, 2008 a 2014

Obce / okres / kraj	2001		2008		2014	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
Bacúch	495	481	465	508	465	508
Beňuš	575	592	578	592	578	592
Braväcovo	354	339	336	358	336	358
Heľpa	1 419	1 379	1 289	1 397	1 289	1 397
Pohorelá	1 175	1 099	1 051	1 221	1 051	1 221
Polomka	1 546	1 495	1 465	1 563	1 465	1 563
Šumiac	659	668	618	672	618	672
Telgárt	770	745	750	780	750	780
Val'kovňa	131	180	209	213	209	213
Závadka nad Hronom	1 229	1 217	1 171	1 249	1 171	1 249
Obce VSP spolu:	8 353	8 195	7 932	8 553	7 932	8 553
Okres Brezno:	31 914	31 327	30 749	32 577	30 749	32 577
Banskobystrický kraj:	319 891	315 645	318 159	338 654	318 159	338 654
Slovenská republika:	2 626 061	2 623 127	2 639 060	2 776 889	2 639 060	2 776 889

Zdroj: ŠÚ SR

Štruktúra populácie podľa produktivity a ekonomickej aktivity rok 2001 a 2011

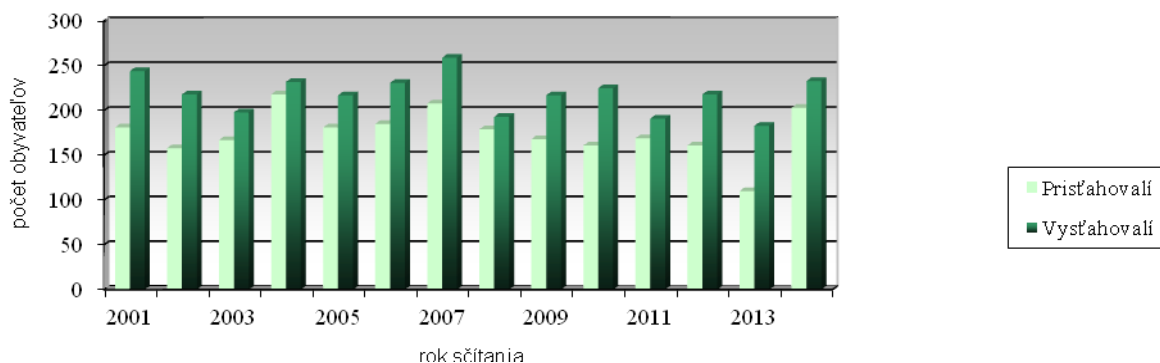
Pokles počtu obyvateľov v predproduktívnom veku výrazne znižuje možnosti vnútornej dynamiky rozvoja. Výrazný je aj rozdiel v počte medzi mužmi a ženami v poproduktívnom veku. Zaznamenaný bol tiež pokles počtu ekonomicky aktívnych obyvateľov v roku 2011 oproti roku 2001. Na základe ukazovateľov z rokov 2001 a 2014 zaradíme populáciu do typu **regresívna populácia**, pričom index vitality vzrástol z hodnoty 82 v roku 2001 na hodnotu 86 v roku 2014. V obciach ktoré vykazujú typ stagnujúcej, stabilizovanej a progresívnej populácie treba upozorniť na skutočnosť, že sa jedná o obce so silným reálnym zastúpením Rómskej komunity. Pomer počtu mužov a žien v produktívnom veku v roku 2014 oproti roku 2001 zaznamenal pokles. V roku 2001 bol podiel mužov v produktívnom veku oproti ženám vyšší o 5,4 %, pričom v roku 2014 je naopak podiel žien v produktívnom veku vyšší o 0,6 %..

Zdroj: ŠÚ SR 2001, 2011

Trendy v demografických pohyboch, ich príčiny

Najviac detí sa za sledované obdobie narodilo v území VSP Horehron v rokoch 2005 a 2009 a najvyššia úmrtnosť bola zaznamenaná v roku 2001 (na 100 narodených detí pripadalo 192 úmrtí). Najväčší ročný rozdiel medzi narodenými a zomrelými bol v roku 2001 a to až 48 %. Vývoj prirodzeného prírastku (úbytku) vo VSP Horehron je súhlasný s vývojom v okrese Brezno a aj s vývojom v Banskobystrickom kraji. V porovnaní s celoslovenským priemerom je situácia vo VSP Horehron nepriaznivejšia. Od roku 2002 má každoročne prevahu narodených nad zomrelými obec Vaľkovňa (+ 9,7 % z celkového počtu obyvateľov v roku 2014), od roku 2004 sa k nej pridal aj Telgárt. Sú to obce s najvýraznejším reálnym výskytom rómskeho etnika spomedzi obcí VSP. Najväčšiu úmrtnosť obyvateľstva v pomere k počtu obyvateľov od začiatku roku 2001 mali obce Bacúch – 14 %, Braväcovo – 12 % a Pohorelá – 10,8 %.

Migrácia obyvateľstva vo VSP Horehron

Najviac ľudí sa za sledované obdobie prisťahovalo do územia VSP Horehron v rokoch 2004 a 2007 a najviac sa odsťahovalo tiež v roku 2007. Vývoj prírastku (úbytku) sťahovaním vo VSP Horehron je súhlasný s vývojom v okrese Brezno a aj s vývojom v Banskobystrickom kraji. V porovnaní s hodnotami zaznamenanými pre SR je vývoj vo väčšine sledovaných údajov opačný. Najväčší úbytok obyvateľstva sťahovaním v pomere k počtu obyvateľov od začiatku roku 2001 mali obce Šumiac (- 11,2 %), Telgárt (- 8,6 %) a Pohorelá (- 7 %). Celkový prírastok obyvateľstva sťahovaním v tomto období zaznamenali obce Val'kovňa (+ 7,6 %), Bacúch (+ 6,8 %), Beňuš (+ 6,3 %). **Územie VSP Horehron zaznamenalo v sledovanom období celkový úbytok obyvateľstva.** Jeho hodnota sa pohybovala priemernou **rýchlosťou – 99 obyvateľov ročne**. Extrémne hodnoty dosiahla v roku 2001 a 2002 potom nasledovalo iba veľmi mierne vylepšovanie tejto nepriaznivej situácie, okrem roku 2010 a 2012. Vývoj celkového prírastku (úbytku) obyvateľstva vo VSP Horehron je súhlasný s vývojom v okrese Brezno a aj s vývojom v Banskobystrickom kraji. V porovnaní s hodnotami zaznamenanými pre SR je vývoj opačný. Najväčší celkový úbytok obyvateľstva v pomere k počtu obyvateľov od roku 2001 mali obce Pohorelá (-17,8 %), Šumiac (-15,8 %) a Bacúch (- 13,1 %). Celkový prírastok obyvateľstva v sledovanom období zaznamenala iba jediná obec – Val'kovňa (+ 17,3 %).

Národnostné a etnické zloženie obyvateľstva

Na základe aktuálneho osobného prieskumu v území treba upozorniť na prudký nárast počtu obyvateľov Rómskej národnosti, ktorej niektorí predstavitelia sa hlásia k národnosti Slovenskej a v území sa pravdepodobne dlhodobo nachádzajú Rómovia s trvalým pobytom mimo VSP Horehron. Do budúcnosti sa predpokladá na základe štatisticky zisteného pozitívneho demografického vývoja v obciach so silným zastúpením Rómskej komunity už v najbližších rokoch prevahu rómskeho etnika nad obyvateľstvom národnosti Slovenskej.

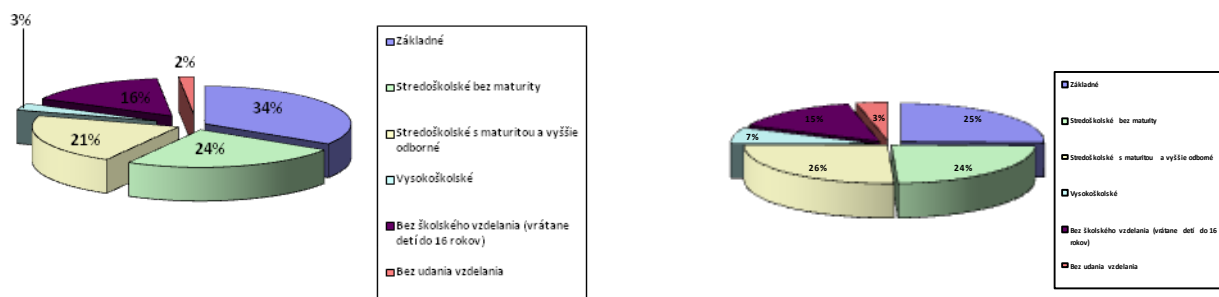
Vierovyznanie

Na základe štatistických údajov zo sčítania miest a obcí v rokoch 2001 a 2011 môžeme vidieť výrazný pokles obyvateľstva hlásajúceho sa k Rímskokatolíckej cirkvi. Čiastočný pokles sa prejavil tiež u obyvateľstva hlásiacieho sa k Pravoslávnej cirkvi, Kresťanským zborom a Náboženskej spoločnosti Jehovových svedkov. Oproti roku 2001 sa zvýšil počet obyvateľov, ktorý sa k vierovyznaniu nevyjadrili.

Vzdelanostná úroveň – stupeň aj druhy, vývojové trendy vo vzdelanosti

Na základe vyhodnotenia štatistických údajov z roku 2001 treba vzdelanostnú úroveň obyvateľstva hodnotiť ako **nepriaznivú**, nakoľko **57 %** obyvateľstva územia VSP Horehron tvoria obyvatelia so základným a stredoškolským bez maturity a **16 %** tvoria deti do 16 rokov a obyvatelia bez školského vzdelania. V roku 2011 tvorili obyvatelia so základným a stredoškolským vzdelaním bez maturity už iba **49 %** obyvateľstva, z čoho usudzujeme, že vzdelanostná úroveň VSP Horehron rastie, čo potvrdzuje aj fakt, že vo väčšine obcí je **trendom vo vzdelanosti nárast počtu vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov**. Podľa získaných výsledkov prieskumov z roku 2001 v území a ich porovnaním s rokom 2011 sa počet obyvateľov s ukončeným základným vzdelaním sa znižuje.

Vzdelanostná úroveň obyvateľstva vo VSP Horehron v roku 2001 a 2011

Nepriaznivým javom, vzhľadom na nedostatok pracovných príležitostí v území, je únik vysokoškolsky vzdelaného obyvateľstva z územia do väčších miest (BA, BB, TN, ZA) a do zahraničia. Mnohí si ponechávajú trvalý pobyt v území VSP Horehron.

Prehľad zručností obyvateľstva

Obyvateľstvo VSP Horehron sa v minulosti zaoberalo najmä **poľnohospodárstvom a lesníctvom** a tak je tomu až dodnes.

Základnými oblasťami je:

- **poľnohospodárska výroba** – pestovanie plodín a chov dobytky, oviec a iných domácich zvierat. Najväčšia pozornosť sa venovala pestovaniu a zberu krmovín, najmä sena a pestovaniu, zberu a spracovaniu obilia, na potravinárske účely – žita, jačmeňa a ovsu.
- **lesné hospodárstvo**, ťažba a doprava dreva, obnova a zakladanie lesa. Obyvatelia boli drevorubači, uhliari, povozníci a iní lesní robotníci, technici a lesníci.
- **domáca ručná výroba a remeslá:**
 - výroba šindľov a ďalších drevených výrobkov (hrable, vidly, pluhy, sudy, vretená, korýtka, pekárenské lopaty, drevené lyžice)
 - pestovanie a spracovanie ľanu a konope na plátno
 - spracovanie ovčej vlny na súkno
 - spracovanie peria
 - spracovanie kožušín
 - kováčstvo, kolárstvo, debnárstvo, tesárstvo, murárstvo, stolárstvo, krajčírstvo, kožušníctvo, výšivkárstvo, remenárstvo, brašnárstvo, rezbárstvo úžitkových predmetov, povozníci s konským a volským záprahom, mlynárstvo, včelárstvo.

Po roku 1989 sa mnohé remeslá už neobnovili, napr. kováčstvo, kolárstvo, kožušníctvo, obuvníctvo. Ožilo však stolárstvo, výšivkárstvo, holičstvo, živnosti obchodu a pohostinstva.

- **priemysel:** obyvatelia zdedili po svojich predkoch vzťah k železiarskej a priemyselnej výrobe, ktoré uplatnili v strojárskych horehronských závodoch:
 - **SIGMA Závadka nad Hronom**
 - **Omnia Pohorelská Maša**
 - **Mostáreň Brezno**
 - **Strojáreň Piesok**ako sústružníci, frézari, zámočníci a pod.

Keď sa začali **koncom 20. storočia** rušiť fabriky na Horehroní, za prácou veľká časť obyvateľstva odišla do vzdialenejších miest regiónov, i do zahraničia – hlavne do Českej republiky, ako aj ďalších štátov Európskej únie.

Podnikanie dnes v podmienkach obcí na základe nadobudnutých zručností:

produkcia a vývoz jahniat do zahraničia, predaj ovčej vlny a kožušín, ovčiarstvo, chov dobytky a výroba mlieka, obchod a pohostinstvo, poskytovanie ubytovania v súkromí, ťažba, spracovanie a predaj kameňa a piesku, poskytovanie dopravných služieb, ťažba a spracovanie dreva, výroba šindľov, pílenie dosák

3.1.8 Infraštruktúra a miestne služby

Občianska vybavenosť, školstvo, zdravotníctvo, sociálne a iné verejné služby

Súčasnú občiansku vybavenosť v obciach VSP Horehron tvoria väčšinou prevádzky a zariadenia základných druhov vybavenosti, ale aj doplnkových služieb:

- administratíva – obecný úrad v každej obci;
- obchody, väčšinou predajne zmiešaného tovaru, textil, obuv;...
- zariadenia pohostinstva a služieb;
- školstvo:
 - základné školy pre 1.- 9. ročník sa nachádzajú v obciach: Beňuš, Heľpa, Pohorelá, Polomka, Šumiac, Telgárt a Závadka nad Hronom,
 - základná škola pre 1.- 4. ročník sa nachádza v obci Bacúch,
 - špeciálna škola sa nachádza v obci Polomka,
 - súkromná základná umelecká škola (ZUŠ) sa nachádza v obci Polomka, vysunuté pracovisko má v obciach Šumiac, Pohorelá, Závadka nad Hronom a Beňuš,
 - materská škola sa nachádza v každej obci VSP Horehron,
 - stredné školy sa v obciach VSP Horehron nenachádzajú,
 - deti z obcí Braväcovo a Val'kovňa dochádzajú do školy do okolitých obcí,
- kultúru reprezentujú:
 - kultúrne domy, postavené vo väčších obciach väčšinou v 60-tych až 70-tych rokoch 20. storočia, sú na tento účel často využívané objekty z prvej polovice 20. storočia, niekedy aj staršie, často v nevyhovujúcom stave. Tento druh vybavenosti sa nenachádza v obciach Beňuš, Heľpa, Šumiac a Val'kovňa,
 - amfiteáter sa nachádza v obciach Braväcovo, Heľpa, Pohorelá a Šumiac,
 - verejné knižnice sú väčšinou v spoločnom objekte s obecným úradom alebo ako súčasť kultúrneho domu, prípadne v budove základnej školy,
 - všetky obce okrem Braväcova majú svoj vlastný cintorín, prípadne dva a viac, podľa počtu osád,
- zdravotníctvo, sociálna politika a sociálne služby:
 - zdravotné strediská s viacerými ambulanciami sa nachádzajú v obciach: Beňuš, Heľpa, Pohorelá, Polomka, Šumiac, Telgárt a Závadka nad Hronom,
 - obyvatelia ostatných obcí dochádzajú do zdravotných zariadení v susedných obciach,
 - špecializované ambulancie v území VSP Horehron sa nachádzajú v obciach: Polomka (gynekologická a chirurgická ambulancia) a Heľpa (rehabilitačná ambulancia),

- lekárska služba prvej pomoci (LSPP) sa nachádza v obci Závadka nad Hronom,
- rýchla zdravotná pomoc (RZP) sa nachádza v obci Pohorelá (Pohorelská Maša),
- lekárňu sa nachádza v obciach: Heľpa, Pohorelá, Polomka a Závadka nad Hronom,
- domov dôchodcov sa nachádza v obciach: Závadka nad Hronom a Telgárt,
- detský domov sa nachádza v obci Polomka,
- domov sociálnych služieb pre deti a dospelých sa nachádza v obci Pohorelá (Pohorelská Maša), s vysunutým pracoviskom v obci Šumiac (Červená skala),
- opatrovateľská služba sa prevádzkuje v každej z obcí VSP Horehron,
- sociálne byty sa nachádzajú v obci – Val'kovňa (10), Heľpa (4) a Závadka nad Hronom (15),
- komunitné centrum sa nachádza v obci Šumiac, Telgárt, Val'kovňa a Závadka nad Hronom.

Tabuľka č. 7: Stav technickej a sociálnej infraštruktúry v roku 2014

	Bacúch	Beňuš	Bravčovo	Heľpa	Pohorelá
Technická infraštruktúra					
Cestná doprava:					
- počet km miestn. komunikácií a chodníkov	8,4	37	6,5	15,3	10,9
- počet autobusových zastávok	2	10	2	9	6
- počet spojov miestnej a diaľkovej dopravy	5	7	1	2	2
Železničná doprava:					
- počet zastávok	1	1	0	1	1
Statická doprava:					
- počet parkovísk	3	-	-	5	-
- počet námestí	1	1	1	1	2
Plynofikácia	A	A	A	A	A
Elektrifikácia	A	A	A	A	A
Vodovod	A	A	A	A	A
Kanalizácia	A	A	častočne	A	A
ČOV	A	A	A	A	A
Odpadové hospodárstvo:					
- odvoz odpadu	A	A	A	A	A
- skládka komunálneho odpadu	N	N	N	N	N
Sociálna infraštruktúra					
Počet bytových jednotiek	508	482	288	925	1008
Počet školských zariadení:	3	3	2	4	3
- počet žiakov v MŠ	18	20	24	43	41
- počet žiakov v ZŠ	30	147	0	195	214
- počet žiakov v ZUŠ	0	0	0	241	0
Počet zdravotníckych zariadení:	0	2	0	6	4
- praktický lekár pre dospelých	N	A	N	A	A
- detská ambulancia	N	A	N	A	N
- stomatológ, špecializované ambulancie	N	N	N	A	A
- lek.slужba, ambulancia rýchlej zdrav. pomoci	N	N	N	N	A
- lekárňu	N	N	N	A	A
Zariadenia sociálnej starostlivosti:					
- opatrovateľská služba	A	A	A	A	A
- domov sociálnych služieb, detský domov	N	N	N	N	A
- klub dôchodcov, komunitné centrum	N	N	N	N	N
Počet športových zariadení:	4	7	6	6	9
- plaváreň, kúpalisko, bazén	N	N	A	A	N

- lyžiarsky vleč, bežecké lyžovanie	N	A	A	A	A
- futbalové ihrisko, multifunkčné ihrisko	A	A	A	A	A
- iné	A	A	A	A	A
Kultúrne zariadenia:					
- kultúrny dom, knižnica, amfiteáter	A	A	A	A	A
- múzeum	N	N	N	A	N
- kostol, cintorín, dom smútku	A	A	A	A	A
Počet zariadení obchodu	2	4	1	15	12
Počet zariadení stravovania a pohostinstvá	2	3	2	4	6
Administratíva:					
- obecný úrad	A	A	A	A	A
- matričný úrad	A	A	Beňuš	A	A
- stavebný úrad	Polomka	A	Polomka	A	Polomka

	Polomka	Šumiac	Telgárt	Vaľkovňa	Závadka/Hronom
Technická infraštruktúra					
Cestná doprava:					
- počet km miestn. komunikácií a chodníkov	18,2	13,5	13	2	12,9
- počet autobusových zastávok	4	4	3	5	3
- počet spojov miestnej a diaľkovej dopravy	3	2	4	2	3
Železničná doprava:					
- počet zastávok	1	1	1	1	1
Statická doprava:					
- počet parkovísk	3	17	1	0	1
- počet námestí	1	1	1	0	1
Plynofikácia	A	N	N	N	A
Elektrifikácia	A	A	A	A	A
Vodovod	A	A	A	A	A
Kanalizácia	A	A	častočné	N	A
ČOV	A	A	A	A	A
Odpadové hospodárstvo:					
- odvoz odpadu	A	A	A	A	A
- skládka komunálneho odpadu	N	N	N	N	N
Sociálna infraštruktúra					
Počet bytových jednotiek	1086	658	507	199	907
Počet školských zariadení:	4	3	4	2	3
- počet žiakov v MŠ	53	37	22	20	46
- počet žiakov v ZŠ	200	137	156	0	130
- počet žiakov v ZÚŠ	622	0	0	0	0
Počet zdravotníckych zariadení:	5	1	1	0	4
- praktický lekár pre dospelých	A	A	A	N	A
- detská ambulancia	A	N	N	N	N
- stomatológ, špecializované ambulancie	A	N	N	N	A
- lek.služba, ambulancia rýchlej zdrav. pomoci	N	N	N	N	A
- lekáreň	N	N	N	N	A
Zariadenia sociálnej starostlivosti:					
- opatrovateľská služba	A	A	A	A	A
- domov sociálnych služieb, detský domov	A	N	A	A	N
- klub dôchodcov, komunitné centrum	N	A	A	A	N
Počet športových zariadení:	9	3	7	0	10

- plaváreň, kúpalisko, bazén	N	N	A	N	A
- lyžiarsky vlek, bežecké lyžovanie	A	N	A	N	A
- futbalové ihrisko, multifunkčné ihrisko	A	A	A	N	A
- iné	A	A	A	N	A
Kultúrne zariadenia:					
- kultúrny dom, knižnica, amfiteáter	A	A	A	N	A
- múzeum	A	A	A	N	A
- kostol, cintorín, dom smútku	A	A	A	A	A
Počet zariadení obchodu	24	5	6	2	12
Počet zariadení stravovania a pohostinstvá	6	4	5	0	5
Administratíva:					
- obecný úrad	A	A	A	A	A
- matričný úrad	A	A	A	Pohorelá	A
- stavebný úrad	A	A	Polomka	A	Polomka

Zdroj: vlastné spracovanie

3.1.9 Kultúrne, historické a prírodné zdroje

Krajinotvorné činnosti človeka

Pochopenie historického hľadiska v oblasti krajinotvorby a limitujúce faktory či obmedzenia prírodných zdrojov a ich efektívne využívanie určuje potenciál pre rozvoj ekonomických aktivít v budúcnosti. Z historického hľadiska a potenciálneho významu pre rozvoj územia sa venujeme baníctvu, lesníctvu, poľnohospodárstvu, pastierstvu, salašníctvu a sčasti aj priemyslu.

Baníctvo

Podľa historika Kechelmanna, tak ako to uvádza v jeho diele *Das alter und die Schicksale des ungerichen Bergbaues*, k jedným z najstarších banských lokalít Horehronia patrí Bacúch, ktorý bol ako banícka osada Wazyeh (v úžľabine na Hutkách) založený županom Bogomirom v r. 1274 pri hľadaní zlata na južných svahoch Nízkyh Tatier. Župan Bogomír mal kráľom Ladislavom IV. udelené výsadnou listinou právo ryžovania zlata v Boci a tiež v oblasti potokov Bacúšsky a Maková, ktoré sú súčasťou dnešného katastrálneho územia obce Bacúch.

Doplňujúce archívne údaje uvádzajú, že baníci v okolí Bacúcha dolovali zlato, striebro a meď v baniach prevažne miestneho významu, pričom v 15. storočí sa pôvodná osada rozrástla na obec okolo železorudných baní a hút. V 16. storočí územie od Bacúcha smerom na východ až po Telgárt, ktoré bolo majetkom Muránskeho panstva, osídlili valasi a baníctvo zostalo už len tradíciou, napriek tomu zrejme lákavou, pretože existujú zachované dokumenty popisujúce pokusy o jeho obnovu. V zázname z r. 1784 sa uvádza, že ťažiarstvom vydolovaná ruda na Hutkách nad Bacúchom obsahovala len 4 % (výnimočne 8 - 12 %) medi, ktorú bolo ešte treba prevážať na spracovanie do Starých Hôr, čo však zvyšovalo výrobné náklady.

Ťažiarstvo v r. 1787 postupne zanikalo. V roku 1811 sa štát ešte pokúsil o poslednú ťažbu, ktorou sa za tri roky vyťažilo len 32 centov rudy; preto ťažbu v roku 1814 úplne zastavil. Na Bacúchu napriek tomu zostali zachované priezviská - Gruber, Schvantner, Nickel a iné (Z *histórie a súčasnosti Banskobystrického okresu*, Osveta Martin 1989).

V súčasnosti možno poukázať na najpočetnejšie zachované fragmenty starých banských diel Horehronia, pochádzajúcich z obdobia dobývania železnej rudy, práve v SZ priestore obce Bacúch (Biela skala, 1250 m n. m.), lokalizovaných v štyroch banských poliach. Východný svah Bielej skaly (banské pole L1, 800-900 m n.m.) je zastúpený typickými poliami povrchových dobývok, ale aj povrchovou dobývkou v tvare ryhy, ktoré slúžili na prezistenie východu rudného ložiska, kde sa následne v mieste prekrížovania overovala jeho výdatnosť s množstvom rudných celkov, pomocou kutacích štôlní a sledných prác (K. Markus, 1853). Banské pole je ďalej zastúpené štôľňami bez zachovaných portálov, prejavujúcich sa na povrchu rôzne veľkými terénnymi depresiami s prislúchajúcimi haldami a tiež pingami – tj. objektmi poukazujúcimi na miesta prepádov smerového, podpovrchového vedenia ich trás, a jednou šachtou bez zachovanej ohlbnie. Podľa rozloženia štôlní a šachty možno súdiť, že ložiská magnetovca v tomto banskom poli mali smer od západu na východ a boli pokračovaním menšieho výskytu medzi vrchmi Sparist a Rižna. Na základe chemického rozboru obsahovala železná ruda v tomto banskom poli: 10 % SiO₂, 60,84 % Fe, 0,2% Mn a stopy P (Bergfest, 1955). Južný až juhovýchodný svah *Bielej skaly* (banské polia L2-L4, 950-1100 m n.m.) je zastúpený prevažne štôľňami bez zachovaných portálov s nezameniteľnými tvarmi hald osadených vo svahovitom teréne, ktoré často nadväzujú jedna na druhú tak, v horizontálnom ako aj v šikmom smere, pričom po vstupoch do starých štôlní existujú už len terénne depresie lokalizované blízko seba. V dávných baníckych dobách sa ložisko presledovalo práve takýmito štôľňami, ktoré sa väčšinou vyrúbali v jednej rovine vedľa seba, 6 m jedna od druhej, čoho svedectvom sú práve banské polia L2 a L4. Okrem uvedeného sú banské polia reprezentované typickými povrchovými dobývkami, tiež v tvare jamy a ryhy, pochádzajúcich z najstaršej doby a spôsobu dobývania rudy, pingami a v priestore banského poľa L2 menším poľom povrchových dobývok. Na popisované rudné ložisko severovýchodne od obce Bacúch nadväzuje druhé rudné ložisko Polomka s banskou lokalitou *Bacúšska* a *Sokolina dolina*. Banská lokalita *Bacúšska dolina* je lokalizovaná v priestore vyústenia *Krškovej doliny* do *Bacúšskej*, na južných svahoch kóty (1069,4 m n.m.) v nadmorskej výške 760 m n.m. . Zastúpená je typickou kresanicovou štôľňou *Janov Grúň* so zachovaným portálom a stopami dobývania rudy pomocou kladivka a železka, ako aj povrchovou dobývkou v jej blízkom okolí. Zo všetkých štôlní nachádzajúcich sa v priestore rudného ložiska Bacúch-Polomka je

štôlna *Janov Grúň* najreprezentatívnejšia. Banská lokalita *Sokolka dolina* je lokalizovaná na západných svahoch vrchu *Babiná* (1515,6 m n.m.) v nadmorskej výške 950-1020 m n.m., pričom je tvorená prevažne svahovými povrchovými dobývkami a dvomi štôľňami bez mena s výraznými terénnymi depresiami a im prislúchajúcimi haldami. Vzhľadom na to, že v priestore rudného ložiska Bacúch-Polomka bol dostatok dreva – používaného na výstuž baní, ale aj ako palivového dreva – spracovanie rúd sa prevádzalo v blízkosti baní. Pri peciach sa stavali hámre, kde sa vytŕažené železo ďalej spracovávalo. V uvedenom banskom ložisku sa nachádzali dve taviace pece, menšie hámre o čom svedčia pozostatky železotroskových odvaov, ktoré boli odkryté v r. 1899 povrchovými mierami *Jó szerencsét* a *Franciška*. Prvá sa nachádzala juhozápadne od ústia *Bacúšskeho potoka* do Hrona a druhá na križovatke cesty odbočujúcej do Bacúcha v smere Beňuš-Polomka. Tretím významným rudným ložiskom je banské pole v katastri obce Heľpa, nachádzajúce sa severovýchodne od obce, v priestore vrchu *Veľká Vápenica* (1691,2 m n.m.), rozčlenené do troch banských lokalít, prezentujúce najzaujímavejšie a najzachovanejšie banícke artefakty v priestore súčasného Horehronia. V tomto rozľahlom a veľmi náročnom horskom teréne (nadmorská výška, klimatické pomery, ťažká prístupnosť, tvrdé horniny, tektonické poruchy, komunikačná odľahlosť) bola banská ťažba veľmi namáhavá a preto sa súčasne so zlomkovým zlatom, striebrom a meďou ťažilo všetko, čo sa dalo využiť (antimón, olovo i železo). Od 17. do 19. storočia sa baníci na území Horehronia venovali už len ťažbe železnej rudy. Východný svah *Veľkej Vápenice* (banské pole L1, 1150-1250 m n.m.) je zastúpený v najnižších polohách najstaršími spôsobmi dobývania rudy; povrchovou dobývkou v tvare ryhy spolu s typickými povrchovými dobývkami overujúcimi výdatnosť toho banského poľa, či jeho následným dobývaním prostredníctvom horizontálnych banských diel, štôlní. V súčasnosti sú štôľne bez mena spolu s jednou pingou rozptýlene dochované vo vyšších polohách banského poľa. Polovica štôlní sa môže pyšiť zachovanými vstupnými portálmi s následnou autentickou výdrevou (výstužou) poukazujúcou na spôsob pôvodného zabezpečenia banského diela proti závalom a kresanými plochami na ich vnútorných stenách. Ostatná polovica štôlní je prezentovaná cez zachované teréne depresie s relatívne rozsiahlymi haldami. Jedna z nich nesie tiež pozostatky po prvotnom spracovaní vytŕaženej železnej rudy pražením (trosky), ako aj hematitové bloky. Celá banská lokalita svojou autentickosťou prezentuje všetky typické tvary dochovaných pozostatkov dávnej banskej minulosti priamo v teréne. Južný svah *Veľkej Vápenice* (banské polia L2-L3, 1200-1300 m n.m.) je zastúpený opäť osobitnými štôľňami bez mena a jednou pingou. Dve bezmenné štôľne sú pravou klenotou zachovanosti starých banských diel, ktoré so svojimi existujúcimi portálmi so známkami kresaníc a pôvodnou výdrevou, pôsobia veľmi autenticky a reprezentatívne. Všetky lokalizované štôľne sú nezameniteľné s okolitým

terénom, v ktorom vynikajú ich relatívne väčšie haldové telesá a tiež teréne depresie poukazujúce na pravdepodobné miesta ich zahĺbenia. Telgárt, ako ďalšie banské pole Horehronia s ťažbou železnej rudy, sa nachádza na západnej strane priestoru *Starý cintorín* (kóta 1036 m n.m.), v nadmorskej výške 1000 m n.m. Ide o malé banské pole zastúpené len povrchovou dobývkou poukazujúcou pravdepodobne na overenie ložiska železnej rudy, s jeho následným preskúmaním pomocou vertikálneho banského diela – šachty bez mena, po ktorej sa do súčasnosti zachovala len výrazná terénna depresia bez zachovanej ohlbne, ale s relatívne mohutnou haldou. Zaujímavé je, že išlo o výskyt a overenie rudy na takmer rovinatej ploche. Nemenej významnou rudnou oblasťou Horehronia je Pohorelá, v okolí ktorej bolo baníctvo vzťahované na železiarstvo a hutníctvo kniežaťa Filipa Coburg-Gotha, ktoré koncom 18. storočia založili Colloredo a Mittrovsky komorní grófi. Začiatkom 19. storočia väčšinu týchto železiarní vlastnil Koburg a od r. 1830 Ferdinand Coburg Gotha. Banské pole Samuel, ktoré je súčasťou rudnej oblasti Pohorelá sa nachádza juho-juhovýchodne od obce Pohorelá, v priestore s miestopisným označením *Strungy*, v ktorom sú v nadmorskej výške 800-840 m n.m., lokalizované staré povrchové dobývky (aj v tvare rýhy) poukazujúce opäť na najstarší spôsob overovania ložiska, spolu so slednými štôľňami bez mena, prejavujúcimi sa na povrchu výraznými terénnymi depresiami, s prislúchajúcimi haldami a štôľňou *Samuel*. Posledná menovaná je najzaujímavejším a zároveň najautentickejším montanistickým objektom banského poľa, so zachovaným vstupným portálom a s interiérovými prvkami pôvodnej drevenej výdrevy cca 100 rokov starej. Zámerom overovania vyššie popisovaných zachovaných artefaktov baníctva na Horehroní, bolo vytvoriť a vyhodnotiť informačnú databázu o banskej krajine tohto územia a zároveň vytvoriť podklad pre hodnotenie najvzácnejších častí konkrétnej krajiny (lokálneho, regionálneho, resp. národného významu), banskej krajiny ako takej, s prihliadnutím na pozíciu historických krajinných štruktúr v hierarchii prírodno-kultúrnych hodnôt historických krajín.

Baníctvo, jeho história a zachované artefakty v území predstavujú zatiaľ nevyužitý potenciál pre rozvoj náučného cestovného ruchu.

Lesníctvo

Rozborom miestnych názvov a ich porovnaním s dnešnou skutočnosťou by sa dali zistiť nielen mnohé miesta zaniknutých lesov, ale spravidla aj ich porast. Rozhodne tu bolo kedysi viac listnatých lesov, najmä bukových, ktoré sa v dôsledku niekdajších ťažobných spôsobov neudržali. Miestne názvy ďalej ukazujú, že tu bolo v minulosti viac javora, jaseňa, brestu, buka a brezy. Z ihličnatých stromov v značnej miere ustúpila jedľa. Dnes je tu veľká prevaha umelo vytvorených ihličnatých lesov, v ktorých prevládajú smrek.

Do života lesov prvýkrát citeľnejšie zasiahlo pastierske obyvateľstvo. Noví prisťahovalci brali drevo, ktoré potrebovali, z tunajších lesov a na úkor lesa, klčovaním si získavali nové polia a lúky. Poniektoré staré názvy ako napríklad Zálom, Paseč, Pálenica svedčia o pastierskych, ale aj drevorubačských počiatkoch osídľovania. Drevorubačstvo a uhliarstvo sa rozvíjalo v súvislosti s baníctvom a hutníctvom. Jeho úlohou bolo zásobovanie baní a hút na celom Horehroní. V období feudalizmu boli všetky lesy panským majetkom. Muránske panstvo povinnosti svojich poddaných voči lesom vtedy ešte nijako neregulovalo. V 17. storočí sa pomery v lesnom hospodárení ešte podstatne nezmenili, avšak obyvateľstvo Horehronia už začína drevo využívať nielen pre vlastnú potrebu, ale aj na predaj. Začína sa tu teda sústavné rúbanie lesov bez regulovania a bez dopĺňovania vyrúbaných častí. V 18. storočí neregulované využívanie lesov bolo už také veľké, že si to všima i panstvo a uzatvára s obcami roku 1775 zmluvu o rúbaní lesov, ktorou sa malo zabrániť ďalšiemu devastovaniu lesov. Pravidelnejšie lesné hospodárenie sa začína po roku 1822, keď sa muránske panstvo stáva majetkom Ferdinanda Coburga. Tento postavil roku 1828 na čelo svojho lesného hospodárstva osvedčeného Ľudovíta Greinera, ktorý najprv obmedzil pasenie a reguloval pálenie uhlia v lesoch. Roku 1830 vytvoril Greiner novú organizáciu coburgovských lesov a zvýšil odbornosť ich správy. Horehronské lesy ostali v majetku Coburgovcov až do pozemkovej reformy, keď ich prevzal československý štát. Do roku 1932 ich spravoval Štátny pozemkový úrad, potom ich prevzali do správy Štátne lesy. Drevo sa prepravovalo plavením. Potoky a rieky však neboli vždy splavné, najmä nie v letnom období. Už koncom stredoveku boli budované zariadenia na zachytávanie plaveného dreva – hrable. Na zvýšenie prietoku vody, často iba na niekoľko hodín, slúžili zariadenia na zadržanie vody, tzv. tajchy. V Závadke v doline Hronec bol vybudovaný Malý tajch pred dolinou Malá Fabová a na potoku Dudlavka na Stožkách sa nachádzal Veľký tajch. Stavba je dnes lesníckou technickou pamiatkou. Postavený bol roku 1837 pod vedením lesmajstra Ľudovíta Greinera. Ďalšou technickou pamiatkou je i Bacúšsky tajch. Neskôršie sa na dopravu dreva budovali úzkokoľajové železnice. Na Horehroní sa nachádzala trať lesnej železnice zo Závadky nad Hronom na Stožky a odbočky pred dolinou Malá Fabová, ktorá bola vybudovaná roku 1916. Po jej zrušení v roku 1963 sa vybudovali asfaltové cesty a dopravu dreva zabezpečovali nákladné autá.

Poľnohospodárstvo

Pestovanie poľnohospodárskych plodín a chov hospodárskych zvierat patria medzi tie hospodárske činnosti človeka, ktoré sú podmienené hlavne charakterom prírodného a úrovňou sociálno-ekonomického prostredia. Tieto dve okolnosti formovali v minulosti i obraz agrárnej

kultúry obyvateľov Horehronia, ktoré patrí k horským oblastiam, kde drsné prírodné podmienky nežičia rozvoju pestovania obilnín. Obyvateľstvo sa zameriava prevažne na chov hospodárskych zvierat a s tým súvisiace zabezpečovanie krmovín, najmä sena. Hlavnými obilninami v tejto oblasti boli v minulosti ovos a jačmeň, hlavnou okopaninou boli od začiatku 19. storočia zemiaky. Súčasný výber poľnohospodárskych plodín sa v porovnaní s minulosťou podstatne nezmenil. V minulosti malo v tejto oblasti značný význam pestovanie konope ako dôležitej suroviny na domáce spracovanie plátna. Konope však bola nahradená ľanom, pre jednoduchšie spracovanie. Z hľadiska vývoja osevných postupov sa Horehronie rozčleňuje na dve podoblasti. V Závadke, Polomke a v ďalších nižšie položených dedinách v údolí Hrona smerom k Breznu, kde sa aspoň v malej miere pestovalo aj ozimné obilie, bol v minulosti rozšírený systém trojpoľného hospodárenia, v rámci ktorého sa na jednej tretine oráčín pestovali v bežnom roku oziminy, v druhej tretine jariny a tretia ležala úhorom. Vo vyššie položených dedinách, od Heľpy po Telgárt, spôsob rozdelenia na tri polia neexistoval. V období pred rozšírením zemiakov boli hlavnými plodinami jačmeň a ovos, ktoré sa v osevnom postupe striedali: jeden rok sa sial jačmeň alebo raž, druhý rok ovos a po dvojročnom využití sa pôda nechávala oddýchnuť. Po rozšírení zemiakov sa v prvom roku do pohnojenej pôdy sadili zemiaky, v druhom roku sa do nepohnojenej zeme sial jačmeň alebo raž, v treťom roku do pohnojenej zeme ovos, po zožatí ktorého pôda ako prieloh niekoľko rokov oddychovala (niekedy až 6 – 10). Poľnohospodársky využívaná kotlina leží v nadmorských výškach od 550 – 900 m. Pôda je tu neúrodná, podnebie chladné až drsné. Týmto podmienkam zodpovedá výrobný typ horských dobytkárskych hospodárstiev. Horšie pôdno-klimatické podmienky i malý hospodársky potenciál tohto územia tu dlho uchovávali mnohé archaické prvky agrárnej kultúry. Kontinuálny vývin tradičných foriem poľnohospodárstva sa na Horehroní uchoval až do druhej polovice 20. storočia. V obciach Horehronia existovali dve formy vlastníctva poľnohospodárskej pôdy: súkromné vlastníctvo jednotlivcov a spoločné vlastníctvo v spolku bývalých urbarialistov a pasienkových spoločností. Tie vlastnili predovšetkým pasienky a lesy. Lúk a pasienok sa v obci nachádzal dostatok, ale boli neupravené a tak neposkytovali výraznejší úžitok. Ornej pôdy bolo v tomto hornatom kraji málo. Okrem toho sa drobila medzi viacerých vlastníkov. Hospodárilo sa na nej i niekoľkoročnými zámenami medzi majiteľmi, dedičia si nerozdelili pozemky do trvalého vlastníctva, ale sa v 6- až 12-ročných intervaloch striedali v ich držbe. Tento systém bol vynútený skutočnosťou, že pozemky už nebolo možné ďalej deliť, ak sa chcela dosiahnuť aspoň minimálna úroda. V dôsledku striedavej držby pôdy sa znižovala zodpovednosť za jej skvalitňovanie a nebol tu dostatočný záujem o jej rentabilitu. Malé výmery ornej pôdy a jej roztrieštenosť na množstvo drobných políčok znemožňovali zvyšovanie agrárnej kultúry.

Roľník na Horehroní ani na začiatku 30. rokov 20. storočia nepoznal sejačku, kosačku a mnohé základné poľnohospodárske náradie, ktoré sa vtedy už v horských obilninársko-zemiakarských oblastiach používali. Z hľadiska historického vývinu agrárnej kultúry Horehronia je zaujímavé porovnať jednotlivé výmery poľnohospodárskej pôdy v roku 1929 a 1960. Napríklad v Telgárte bolo v roku 1929 474 ha ornej pôdy, ale v roku 1960 len 208 ha. V prípade lúk bola opačná tendencia 888 ha v roku 1960 oproti 670 ha v roku 1929. Pri pasienkoch badať tiež úbytok, zo 758 ha v roku 1929 klesla ich výmera na 444 ha v roku 1960. Toto porovnanie predovšetkým naznačuje funkciu poľnohospodárstva v obci v období kapitalizmu prvej ČSR, keď tvorilo významný doplnkový zdroj obživy popri iných zárobkových možnostiach, ktoré boli veľmi nestále alebo len sezónne. Nedostatok mimoroľníckych zamestnaní a neistota v možnosti ich získavania posúvala do pozornosti miestneho obyvateľstva poľnohospodárske podnikanie. Vlastníctvo pôdy sa dostalo v hodnotovom rebríčku Horehroncov na jedno z popredných miest, lebo i v čase sociálnej neistoty znamenalo možnosť uživenia rodiny. Preto v období rokov 1918-1945 badať na Horehroní tendenciu rozširovať výmeru poľnohospodárskej a pasienkovej pôdy na úkor lesov. V druhej polovici 20. storočia, v rokoch budovania socializmu, hospodársky význam ornej pôdy a pestovania obilnín v tejto neúrodnej oblasti podstatne klesol, pretože pracovný prebytok obyvateľov obce nachádzal pracovné uplatnenie v mimoroľníckych zamestnaniach. Naproti tomu sa začal klásť dôraz na lúčne hospodárenie, ktoré tu malo výhodnejšie podmienky. V pasienkovom hospodárení sa presúva ťažisko z vysokohorských hôľ do údolných pasienkov (údaj z roku 1960 zahŕňa už len údolné pasienky). Orná pôda v údoliach, a to najmä na hranici pásma oráčín a lúk, sa postupne premieňala na lúky. Po nástupe komunizmu sa zrušila súkromná poľnohospodárska výroba a začala sa uplatňovať socialistická veľkovýroba. Rozvoj poľnohospodárskej výroby bol obmedzený veľkým rozdrobením poľnohospodárskej pôdy. V 50. rokoch začínajú na Horehroní vznikať prvé JRD. V 70. rokoch dochádza ku kolektivizácii poľnohospodárstva i v posledných obciach Horehronia (Hel'pa 1973, Pohorelá 1974).

Pastierstvo a salašníctvo

Vzhľadom na geografický charakter kraja a na osídlenie významnú úlohu na Horehroní má pastierska tradícia. Obraz o tradičných spôsoboch ustajňovania oviec si môžeme utvoriť najmä na základe zachovaných dokladov hmotnej kultúry, vzťahujúcich sa približne na obdobie od druhej polovice 19. storočia po socialistickú kolektivizáciu poľnohospodárstva. Na Horehroní boli pastevnými plochami trvalé trávnaté plochy. Z trávnatých plôch slúžili na pasenie hospodárskych zvierat predovšetkým pasienky, v menšej miere lúky a prielohy.

Hospodárska funkcia trávnatých plôch sa v niektorých miestach menila. Napríklad niektoré pasienky sa prechodne kosili (čím plnili funkciu lúk), pri nedostatku pasienkov sa niektoré lúky prechodne nekosili (tým plnili iba funkciu pasienkov), prielohy sa kosili a len zriedkavo vypásali a podobne. Najlepšie podmienky pre letné pasenie oviec poskytovali pasienky. Pasienkové plochy možno podľa ich pôvodu rozdeliť na dva druhy: pasienky prirodzené a umelé. Kým prirodzené pasienky, tzv. hole, zaberajú prevažne vysoko položené plochy nad pásmom lesov na hrebeni Nízkyh Tatier, umelé pasienky, ktoré vznikli vyrúbaním lesov, klčovaním, pálením porastu a meliorovaním neúrodnejších plôch, sa rozkladajú väčšinou na dolných okrajoch lesného pásma po oboch stranách údolia Hrona. Najrozsiahlejšie pasienkové plochy predstavovali hole. Pôvodne sa pod názvom hoľa všeobecne rozumel len prirodzený pasienok nad lesným pásmom. Postupne sa zásahom človeka plochy hôľ rozširovali na úkor lesov, čím sa horná hranica lesov znižovala. Hole sa spravidla nekosili, nehnojili sa košarovaním, ani ináč sa zvlášť neudržiavali. Pre potreby letného salašníctva sa na nich budovali neprenosné zrubové koliby, neprenosné košiarne ohrady pre ovce a válovy pri prameňoch na napájanie dobytku. Z hľadiska organizácie chovu oviec v období súkromného hospodárenia bolo pre územie Horehronia charakteristické, že v letnom období sa ovce pásli, zatiaľ čo v zimnom období sa prevažne chovali v ustajňovacích priestoroch. Ustajňovacie priestory pre ovce sa nachádzali buď v blízkosti stálych sídiel, alebo v chotári mimo hospodárskych usadlostí. Zimné a letné maštale, ktoré slúžili predovšetkým potrebám chovu, si zachovali charakter sezónnych sídiel. Pritom zimné maštale mali charakter poľnohospodársko-chovateľských sídiel a letné maštale charakter sezónnych pastierskych sídiel. Hole a horské pasienky sa už od začiatku 20. storočia postupne opúšťajú a miesto nich sa využívajú nižšie položené pasienky a lúky. Najrozšírenejšou formou využitia ovčieho hnoja v poľnohospodárstve bolo hnojenie pôdy košarovaním. Pod termínom košarovanie rozumieme zatváranie ovčích stád do košiarov v poli. Na Horehroní sa košarovaním hnojili predovšetkým lúčne plochy, ležiace v odľahlých častiach chotára, kde neboli podmienky pre dopravu maštalného hnoja. V rámci prvej pozemkovej reformy boli utvorené pasienkové spoločenstvá. Podľa tejto sa horehronským dedinám poskytla možnosť výhodnou kúpou získať potrebné množstvo lesov a po vyrúbaní lesov založiť moderné pasienkové hospodárstva. Spoločne zakúpená pôda bola nedielnym vlastníctvom.

Priemysel

V blízkosti obce Pohorelá v 70.- 80. rokoch 18. storočia sa začína budovať železiarsky komplex. Vznik železiarskeho podniku do značnej miery ovplyvnili i charakter spôsobu života v horehronských obciach. S jeho rozvojom priamo súvisela i potreba zvýšenej ťažby

dreva, lebo všetky železiarske závody používali ako palivo drevené uhlie. V 16.– 19. storočí sa drevo na uhlie ťažilo v lesoch muránskeho panstva v chotári Pohorelej, Heľpy a Závadky. Dovož uhlia do železiarne v Pohorelej zabezpečovali poddaní z obcí Polomka, Závadka, Heľpa a Pohorelá. S ťažbou dreva vznikali i pily na rezanie dosák, výrobu šindľov a podobne. Všetky uvedené pracovné aktivity mali pre miestne obyvateľstvo veľký význam, lebo možnosti poľnohospodárskej prvovýroby boli na Horehroní veľmi obmedzené. Jej produkcia nestačila na výživu tunajšieho obyvateľstva, ktoré tak bolo odkázané na dovoz potravín. V období budovania železiarskych závodov na Horehroní v 19. storočí vznikli nové osady Val'kovňa, Zlatno, Švabolka. Niektoré budovy v týchto osadách sú z 19. storočia a pripomínajú obdobie, keď tu prosperovala valcovňa plechu a iné výrobné. Zachovala sa i budova prvej valcovne plechu v Uhorsku z roku 1833, kedysi tu bola jedna z najmodernejších vysokých pecí a oceliarní v Uhorsku. Závody, ktoré tu vznikli, boli zásobované výlučne rudou z južnejších častí Gemera (Dobšiná). Železiarne boli postupne rozširované a modernizované a ich rozvinutá výroba trvala až do začiatku 20. storočia. Pohorelá sa stáva od roku 1794 centrom vzrastajúceho železiarskeho komplexu, ktorého základy položila spoločnosť Mitrovský – Colorado, a ktorý sa plne rozvinul za koháryovskej, no najmä coburgovskej správy (od roku 1826). V polovici 19. storočia bol tento komplex významným producentom plechu, tyčového železa, zlievarenského a iného valcovaného železiarskeho tovaru. Coburgovci vlastnili železiarne vyše sto rokov – prevádzka v železiarskom závode bola v rokoch 1921 – 1925 postupne likvidovaná a posledné prevádzky boli zastavené roku 1933 z dôvodu zastaralej techniky. Napriek výraznému miestu železiarskeho komplexu v dejinách hutníctva 19. storočia sa táto skutočnosť nepreniesla do symboliky obce Pohorelá, pozorovať ju môžeme v novovzniknutých symboloch obce Val'kovňa. Hutníctvo železa bolo v druhej polovici 19. storočia založené na drevenom uhlí, čo bolo aj v uhorských podmienkach zastarané. Skujňovanie sa začalo obmedzovať už v 50. rokoch 19. storočia a pomaly začali zanikať prevádzky v Pohorelej 1855, Zlatne 1863, Červenej Skale 1869 a Závadke nad Hronom 1883. Po roku 1893 výroba v Coburgovských závodoch na gemerskom Horehroní upadala. Mohutnejší rozvoj kapitalistického podnikania nastal na začiatku budovania železníc, ktoré umožňovali rýchlejšiu a lacnejšiu prepravu surovín a výrobkov ako pomalá doprava povozníkmi. Coburgovské železiarne nestačili konkurovať železiarňam, ktoré ležali pri železničnej trati. Železnica z Brezna do Červenej Skaly bola odovzdaná do prevádzky v roku 1903, čo však už bolo pre tento železiarsky komplex neskoro. Hospodárske krízy v 19. storočí spôsobili, že technicky zastaralé fabriky už nedokázali zamestnať pracovný prebytok Horehronia, a tak odchod za prácou mimo vlastnú obec a kraj sa tu stávali smutnou samozrejmosťou. Po skončení 2. svetovej vojny sa postupne vytvárali podmienky na výstavbu

priemyslu v rámci urýchlenej industrializácie Slovenska a priemyselného najzaostalejších oblastí, ku ktorým patrilo i Horehronie. Tento mohutný rozvoj priemyslu na Horehroní podnietil príchod nových pracovných síl. Po výstavbe Drevokombinátu v obci Polomka bola potrebná výstavba bytov v rámci komplexnej bytovej výstavby. Okrem Drevokombinátu sa na nej podieľali aj závod Sigma, Štátny majetok Závadka, Strojsmalt Pohorelá a ďalšie organizácie.

Kultúrne dedičstvo

Tabuľka č. 8: Druhové členenie kultúrnych pamiatok - počet pamiatok

Obec	pamiatky architektúry	pamiatky archeológie	historické pamiatky	historická záhrada	pamiatky ľud. staviteľstva	pamiatky techniky	výtvarné pamiatky	Spolu
Bacúch	1	0	0	0	1	2	0	4
Beňuš	1	0	0	0	4	0	0	5
Heľpa	0	0	0	0	5	1	0	6
Pohorelá	2	0	2	0	2	1	1	8
Polomka	0	0	2	0	1	0	0	3
Šumiac	0	0	1	0	13	0	0	14
Telgárt	1	0	2	0	0	0	0	3
Val'kovňa	1	0	0	0	0	3	0	4
Závadka n. Hronom	1	0	0	1	2	0	0	4
SPOLU:	7	0	7	1	28	7	1	51

Zdroj: Pamiatkový úrad SR, Register nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok, 2015

Priehrada, hrádza sypaná, spevnená,
Bacúch

Novogotický pavilón s pomníkom, Pohorelá

Barokový kostol - Beňuš

Ruina železiarne vo Val'kovni,
klasicizmus

Secesný kaštieľ, Pohorelá

Kostol v Šumiaci

Pamätník gen. Ferjenčíkovi v Polomke

Liatinový kríž v Pohorelej

Ústredný zoznam pamiatkového fondu: Nehnuteľné národné kultúrne pamiatky (NKP) a pamätihodnosti obcí sú dostupné na web stránke www.vsphorehron.sk a zároveň tvorí nepovinnú prílohu stratégie č. 2.

Významné historické dopravné trasy:

úsek trate Telgárt – Červená Skala

Zdroj: Zmeny a doplnky VÚC Banskobystrického kraja, rok 2003

Významná historická dopravná trasa, úsek trate Telgárt – Červená Skala

Najvýraznejším problémom v oblasti ochrany KP je ich stavebno-technický stav a vhodnosť spôsobu ich využívania. Nedostatočná údržba, ktorá je väčšinou spôsobená nedostatkom finančných prostriedkov, ale aj dôsledkom dlhodobých sporov pri riešení majetko-právnych vzťahov spôsobili, že väčšina objektov je v narušenom až dezolátnom stave. Podľa aktuálneho zoznamu Pamiatkového úradu Slovenskej republiky v sledovaných obciach nie sú registrované pamiatkové rezervácie ani pamiatkové zóny. Stavebno-technický stav pamätihodností regiónu je dobrý, o ich údržbu sa starajú okrem obecných úradov kluby, spolky, združenia pôsobiace v regióne.

Nehmotné kultúrne dedičstvo

Horehronie tvorí osobitý kultúrny celok s charakteristickými prejavmi v nehmotnej kultúre - zvykoch, folklóre i v nárečí. Súčasťou nehmotného kultúrneho dedičstva Horehronia sú najmä: ľudové tradície, zvyky, pôvodné remeslá, etnografické prejavy (slovesná a hudobná kultúra, odev, nástroje, výrobky, folklórne slávnosti a expozície významných osobností).

Významné osobnosti pôsobiace v území, ľudový odev a zvyky a obyčaje a sú dostupné na web stránke www.vsphorehron.sk a zároveň tvorí nepovinnú prílohu stratégie č. 3.

Pôvodná architektúra

Pre horehronskú ľudovú architektúru sú charakteristické zrubové domy so sedlovou strechou s podlomenicou. Debnený štít je ukončený hálkou s kolíkom. Vstupné drevené brány do dvora sú chránené dvojspádovou strieškou. Ešte v 50. rokoch bolo 72 % obytných domov drevených.

- **Bacúch:** Z 19. storočia pochádzajú zrubové a murované domy so sedlovou a valbovou

šindľovou strechou, štítom a podlomenicou.

- **Beňuš:** Z 19. storočia sú zrubové domy so studeným pitvorom, podmurované kameňom, omazané a obielené, so sedlovou šindľovou strechou, štítom, podlomenicou a hálkou.
- **Braväcovo:** Pôvodné ľudové domy sú zrubové. Väčšinou trojpriestorové so sedlovými strechami, doskovým štítom, novšie i bez podlomenice so šindľovou krytinou. Mazanie a bielenie zrubových domov je novšieho dáta. Za domami sú šopy, prípadne maštale. Dvory otvorené i uzavreté vysokými doštenými bránami.
- **Heľpa:** Do polovice 20. storočia sa zachovali zrubové podpivničené a podmurované domy z 19. storočia so sedlovou šindľovou strechou, často s pavlačou na vstupnej strane.
- **Pohorelá:** Zrubové domy z 19. storočia sú často omazané a obielené, na podmurovke so sedlovou šindľovou strechou; štít býva členený podlomenicou, bubníkom a hálkou. Staršie domy majú studený pitvor. Hospodárske stavby sú radené za sebou alebo vo dvore v uličnej zástavbe.
- **Polomka:** Stavali sa zrubové domy so sedlovou šindľovou strechou s doskovým štítom, často podmurované alebo podpivničené, okolo okien alebo obytnej časti omazané a obielené. Hospodárske stavby sú stĺpikovej konštrukcie.
- **Šumiac:** Zrubové domy s hospodárskymi budovami, so štítm orientovanými do ulice.
- **Telgárt:** Z 19. storočia sú zrubové omazané a obielené dvojpriestorové a trojpriestorové domy s hospodárskymi stavbami pod spoločnou sedlovou šindľovou strechou, doskovým štítom, podlomenicou a hálkou. Častý bol dvojdom so spoločným dvorom. Priestor hospodárskych traktov bol niekedy z dvoch tretín otvorený.
- **Závadka nad Hronom:** Charakteristickým od konca 18. a celé 19. stor. je zrubový dvoj- a trojpriestorový dom pod sedlovou šindľovou strechou s podlomenicou, doskovým štítom s polkružím a hálkou. Doskový štít je zdobený otvormi slúžiacimi na osvetlenie povalového priestoru. Hálka býva len na ľudských obydliach, na hospodárskych budovách nie. Starší je dvojpriestorový dom s jednou izbou a pitvorom. Keď pozdĺžnou priečkou zo zadného priestoru vydělili tzv. „pitvornú komôrku“, vzniká tretí priestor. Vyskytovali sa aj samostatne stojace komôrky vo dvore.

Objekty pôvodnej ľudovej architektúry v Heľpe, Polomke, Závadke nad Hronom a Šumiaci

Nová výstavba, stavebné úpravy objektov

Architektúra novej zástavby je charakteristická prerastaním nových domov s väčším objemom medzi pôvodné prízemné domy. Nové domy sú väčšinou dvojpodlažné. Na mnohých novostavbách a rekonštrukciách objektov sú uplatňované prvky cudzej architektúry (stredomorského a alpského štýlu), ktoré značne narúšajú rázovitost' obcí. Dochádza k znehodnoteniu architektonických súborov povoľovaním tzv. lacných katalógových stavieb nevhodne vybraných do daného regiónu. Objekty sú zastrešené rôznymi modifikáciami sedlovej alebo ihlanovej strechy. Na objektoch občianskej vybavenosti sa často vyskytuje pôvodná plochá strecha, prípadne strecha pultová. Väčšina obcí pôsobí v krajinnom obraze vyváženým dojmom. K ich zatraktívneniu chýba lepšia údržba verejných i súkromných priestranstiev, zazelenenie poľnohospodárskych dvorov a architektonické preriešenie niektorých objektov bytovej výstavby a občianskej vybavenosti.

Pozitívne príklady riešenia rekonštrukcií a novej výstavby s uplatnením prvkov regionálnej architektúry: Heľpa, Beňuš.

Verejné priestranstvá v obciach Pohorelá a Beňuš, zhotovené v tradičnom ľudovom štýle s dôrazom na charakter horehronskej obce.

Kluby, spolky, združenia a združené spoločenské aktivity

V obciach riešeného územia pôsobí množstvo klubov, spolkov a združení. Ide najmä o tradičné kluby a spolky, ktoré pôsobia takmer v každej obci – folklórne, tanečné a spevácke súbory, Dobrovoľný hasičský zbor, Klub dôchodcov, športové a poľovnícke kluby. V území pôsobia aj originálne kluby, spolky alebo združenia, ktoré majú formu občianskych združení - OZ OPORTA Pohorelá, Asociácia furmanov Slovenska, Ozveny spod Kráľovej Hole, OZ Čučoriedka a iné. **Prehľad aktívnych klubov, spolkov a združení** tvorí nepovinnú prílohu stratégie č. 4. Kultúrno-spoločenské podujatia a aktivity v území zastrešujú samostatné obce VSP Horehron a aktívne združenia. **Najznámejšie podujatia, s regionálnym, nadregionálnym a medzinárodným charakterom** sú uvedené na web stránke www.vsphorehron.sk a zároveň tvorí nepovinnú prílohu stratégie č. 5.

Tradičná kultúra dnes

Tradičné ľudové zvyky, obyčaje, piesne a tance pomáhajú v takmer každej obci regiónu zachovávať a rozvíjať miestne folklórne a ochotnícke súbory a skupiny. Patria k nim nasledovné kolektívy:

- Folklórny súbor Bukovinka s ľudovou hudbou rovnomenného názvu, ktorého členmi sú mládežníci z Braväcova a Beňuša,
- Folkórna skupina Beňušianka z Beňuša,
- Ochotnícky divadelný súbor pri miestnom osvetovom stredisku Braväcovo a ochotnícky divadelný súbor M-Bravo Braväcovo,
- Folklorňa skupina Bacúšan z Bacúcha,
- Folklorňa skupina Heľpan, Folklórny súbor Priehyba a DFS Heľpančok,
- Folklorňa skupina Brezinky z Polomky, DFS Brezinky, DOS pri FS Brezinky z Polomky,
- Folklorňa skupina Kráľova Hoľa a DFS Mladosť z Pohorelej,

- Folklórna skupina Šumiačan a DFS Šumiačaniki zo Šumiaca,
- Folklórna skupina Telgárt, DFS Telgártčok, rómske súbory ROMANO TERNIPEN, LAČE LAVA a Ľudová hudba Harvanovcov z Telgártu,
- Folklórna skupina Závačan a DFS Závačaník zo Závadky nad Hronom.

K podujatiam tradičnej ľudovej kultúry v regióne patria dlhoročne organizované i nové podujatia ako:

- Horehronské dni spevu a tanca, ktoré sa konajú pravidelne každoročne v júni v amfiteátri v Heľpe. Organizátorom podujatia je Stredoslovenské osvetové stredisko (SOS) Banská Bystrica v spolupráci s obcou Heľpa,
- Detský folklórny festival, ktorý sa v máji koná v Polomke,
- Horehronská valaška a Ozveny staroslovienčiny, konané v Telgárte.

Rozmanitá ponuka je aj v oblasti zvykoslovných tradícií od fašiangov, cez veľkonočné zvyky, svätobjánske slávnosti, až po vianočné sviatky, ktoré sa konajú v jednotlivých obciach.

K novším podujatiam patria preteky v kosení, ktoré sa konajú v Pohorelej.

Ľudové remeslá

Výroba v obciach regiónu súvisela s každodenným životom a potrebami obyvateľov. Takmer v každom dvore a gazdovstve si odev, predmety dennej potreby a náradie prevažne z dreva, zhotovovali sami; okrem určitých špecifických potrieb, napr. z kovu, výroby koží, keramiky a pod., ktoré vyrábali špecializovaní dedinskí remeselníci. Do každého výrobku však výrobca vložil kus vlastného „fortielu“ a zmyslu pre krásu. **Prehľad doteraz udržiavaných remesiel je dostupný na web stránke www.vsphorehron.sk v časti publikácie – Remeslá Horehronu.**

Ľudové jedlá

Strava obyvateľov regiónu bola ovplyvnená svojou horskou polohou, z čoho vyplýva, že na prípravu múčnych jedál sa používala tmavá múka a z mäsa prevládala baranina, resp. hovädzina. Okrem hovädzieho dobytku a oviec sa však podľa majetnosti obyvateľov chovali aj husi, kačice, sliepky, zajace a ošípané, ktoré slúžili na spestrenie jedálneho stola a aj pri rôznych výnimočných príležitostiach. **Zoznam zozbieraných tradičných receptov je dostupný v Horehronskej kuchárke na web stránke www.vsphorehron.sk v časti publikácie.**

3.1.10 Dostupné finančné zdroje, rozpočty a majetok obcí,

Tabuľka č. 9: Rozpočty obcí

OBEC	Bacúch			Beňuš			Bravčovo		
Rozpočet / rok	2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014
Bežný rozpočet									
Bežné príjmy	421 596,00 €	411 080,00 €	435 413,00 €	572 480,00 €	598 124,00 €	733 269,00 €	258 699,76 €	264 274,24 €	263 996,88 €
Bežné výdavky	364 432,00 €	347 329,00 €	389 568,00 €	522 230,00 €	577 029,00 €	692 478,00 €	230 635,18 €	236 470,62 €	248 413,06 €
Výsledok hospodárenia BR	57 163,00 €	63 751,00 €	45 845,00 €	74 841,38 €	52 640,52 €	66 698,41 €	28 064,58 €	27 803,62 €	15 583,82 €
Kapitálový rozpočet									
Kapitálové príjmy	4 909,00 €	0,00 €	175 565,00 €	0,00 €	0,00 €	10 000,00 €	42 773,00 €	10 410,00 €	1,00 €
Kapitálové výdavky	5 512,00 €	42 001,00 €	400 280,00 €	40 250,00 €	40 139,00 €	151 700,00 €	67 396,67 €	36 012,25 €	9 888,06 €
Výsledok hospodárenia KR	-603,00 €	-42 001,00 €	-224 715,00 €	-74 047,12 €	32 185,71 €	63 100,12 €	-24 623,67 €	-25 602,25 €	-9 887,06 €
Finančné operácie									
Príjmové FO	648,00 €	30 996,00 €	220 570,00 €	0,00 €	33 750,00 €	118 909,00 €	8 140,00 €	30 735,00 €	5 500,00 €
Výdavkové FO	12 676,00 €	0,00 €	0,00 €	0,00 €	0,00 €	0,00 €	0,00 €	0,00 €	0,00 €
Výsledok hospodárenia FO	-12 028,00 €	30 996,00 €	220 570,00 €	0,00 €	-2 531,98 €	66 064,52 €	8 140,00 €	30 735,00 €	5 500,00 €
Výsledok hospodárenia celkom	44 532,00 €	52 746,00 €	41 700,00 €	794,26 €	82 294,25 €	195 863,05 €	11 580,91 €	32 936,37 €	11 196,76 €
OBEC	Heľpa			Pohorelá			Polomka		
Rozpočet / rok	2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014
Bežný rozpočet									
Bežné príjmy	1 215 807,00 €	1 333 776,00 €	1 393 834,00 €	1 055 513,00 €	1 124 243,00 €	1 106 517,71 €	1 350 712,97 €	1 574 390,07 €	1 734 445,45 €
Bežné výdavky	1 102 258,00 €	1 215 985,00 €	1 317 964,00 €	934 506,00 €	978 010,00 €	991 305,90 €	1 019 559,51 €	1 289 935,09 €	1 526 143,97 €
Výsledok hospodárenia BR	113 549,00 €	117 791,00 €	75 870,00 €	120 807,00 €	146 233,00 €	115 211,81 €	331 153,46 €	284 454,98 €	208 301,48 €
Kapitálový rozpočet									

Kapitálové príjmy	823 970,00 €	106 863,00 €	284 379,00 €	2 035 391,00 €	973 741,00 €	9 575,70 €	196 582,29 €	873 816,42 €	246 955,82 €
Kapitálové výdavky	808 523,00 €	88 410,00 €	423 309,00 €	2 467 996,00 €	771 334,00 €	96 612,52 €	204 076,82 €	825 921,61 €	521 795,64 €
Výsledok hospodárenia KR	15 447,00 €	18 453,00 €	-138 930,00 €	-432 605,00 €	202 407,00 €	-87 036,82 €	-7 494,53 €	47 894,81 €	-274 839,82 €
Finančné operácie									
Príjmové FO	68 191,00 €	3 342,00 €	139 796,00 €	353 001,00 €	35 995,00 €	812,07 €	1 650 882,56 €	300 778,31 €	304 728,63 €
Výdavkové FO	102 343,00 €	30 423,00 €	33 164,00 €	2 200,00 €	278 054,00 €	6 600,00 €	1 895 773,08 €	444 000,00 €	105 300,00 €
Výsledok hospodárenia FO	-34 152,00 €	-27 081,00 €	106 632,00 €	350 801,00 €	-242 059,00 €	-5 787,93 €	-244 890,52 €	-143 221,69 €	199 428,63 €
Výsledok hospodárenia celkom	94 844,00 €	109 163,00 €	43 572,00 €	39 003,00 €	106 581,00 €	22 387,06 €	78 768,41 €	189 128,10 €	132 890,29 €
OBEČ	Šumiac			Telgárt			Vaľkovňa		
Rozpočet / rok	2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014
Bežný rozpočet									
Bežné príjmy	843 909,00 €	975 781,39 €	963 898,00 €	981 823,07 €	989 196,83 €	1 040 018,48 €	222 379,40 €	234 891,35 €	224 316,81 €
Bežné výdavky	839 415,37 €	967 831,91 €	957 863,89 €	915 305,06 €	949 397,70 €	979 952,91 €	218 049,71 €	229 921,92 €	192 438,20 €
Výsledok hospodárenia BR	4 493,63 €	7 949,48 €	6 034,11 €	66 518,01 €	39 799,13 €	60 065,57 €	4 329,69 €	4 969,43 €	31 878,59 €
Kapitálový rozpočet									
Kapitálové príjmy	597 460,05 €	4 336,80 €	0,00 €	172 702,45 €	11 000,00 €	482 992,35 €	7 900,00 €	0,00 €	58 430,00 €
Kapitálové výdavky	599 995,46 €	5 449,00 €	3 665,00 €	241 611,91 €	18 645,61 €	487 896,29 €	13 216,40 €	0,00 €	47 347,37 €
Výsledok hospodárenia KR	-2 535,41 €	-1 112,20 €	-3 665,00 €	-68 909,46 €	-7 645,61 €	-4 903,94 €	-5 316,40 €	0,00 €	11 082,63 €
Finančné operácie									
Príjmové FO	610 042,00 €	1 449,00 €	0,00 €	60 700,00 €	0,00 €	0,00 €	5 317,00 €	0,00 €	0,00 €
Výdavkové FO	605 110,00 €	4 931,81 €	0,00 €	58 000,00 €	2 000,00 €	0,00 €	2 256,04 €	2 400,72 €	2 497,13 €
Výsledok hospodárenia FO	4 932,00 €	-3 482,81 €	0,00 €	2 700,00 €	-2 000,00 €	0,00 €	3 060,96 €	-2 400,72 €	-2 497,13 €
Výsledok hospodárenia celkom	6 890,22 €	3 354,47 €	2 369,11 €	308,55 €	30 153,52 €	55 161,63 €	2 074,25 €	2 568,71 €	40 464,09 €

OBEČ	Závadka nad Hronom		
Rozpočet / rok	2012	2013	2014
Bežný rozpočet			
Bežné príjmy	1 229 822,00 €	1 388 305,00 €	1 272 300,17 €
Bežné výdavky	918 521,65 €	1 068 706,39 €	1 158 265,24 €
Výsledok hospodárenia BR	311 300,35 €	319 598,61 €	114 034,93 €
Kapitálový rozpočet			
Kapitálové príjmy	10 663,20 €	1 621 096,59 €	4 431,40 €
Kapitálové výdavky	211 039,92 €	1 965 551,13 €	99 172,72 €
Výsledok hospodárenia KR	-200 376,72 €	-344 454,54 €	-94 741,32 €
Finančné operácie			
Príjmové FO	7 540,90 €	407 346,85 €	134 157,39 €
Výdavkové FO	27 000,00 €	256 000,00 €	35 000,00 €
Výsledok hospodárenia FO	-19 459,10 €	151 346,85 €	99 157,39 €
Výsledok hospodárenia celkom	91 464,53 €	126 490,92 €	118 451,00 €

Výsledok hospodárenia obcí VSP Horehron za sledované obdobie rokov 2012, 2013 a 2014 predstavuje kladné čísla pre všetky obce, čo je predpokladom správneho a efektívneho hospodárenia s verejnými zdrojmi. Financovanie v obciach je zabezpečené aj obecnými podnikmi a zdrojmi získanými formou nenávratných finančných príspevkov, či už štrukturálnych fondov programového obdobia 2007-2013 alebo z programov nadnárodnej a cezhraničnej spolupráce. Prehľad investičných projektov, implementovaných v území je zoskupený v tabuľke nižšie.

Tabuľka č. 10: Poskytnutá pomoc členovi občianskeho združenia (žiadateľ'a)

8.2. Poskytnutá pomoc členovi občianskeho združenia (žiadateľ'a)				
Člen	Kto poskytol pomoc	Názov pomoci	Rok	Suma v tis. EUR
1.Obec Bacúch	PPA	Program rozvoja vidieka SR 2007 – 2013, podpora investičného charakteru, Opatrenie 3.4.1. Základné služby pre vidiecke obyvateľstvo (REKONŠTRUKCIA A MODERNIZÁCIA FUTBALOVÉHO IHRISKA OBCE BACÚCH)	2014-2015	336,499
2.Obec Bacúch	SIEA	Konkurencieschopnosť a hospodársky rast 2007-2013, podpora investičného charakteru, Opatrenie 2.2 Budovanie a modernizácia verejného osvetlenia pre mestá a obce a poskytovanie poradenstva v oblasti energetiky (REKONŠTRUKCIA VEREJNÉHO OSVETLENIA V OBCI BACÚCH)	2014	88,870
3.Obec Beňuš	ROP	Regionálny operačný program 2007 – 2013, podpora investičného charakteru, Opatrenie 4.1 Regenerácia sídiel (Regenerácia a posilnenie vybavenosti územia obce Beňuš)	2010	268,371
4.Obec Braväcovo	Environmen tálny fond	podpora investičného charakteru, Braväcovo-kanalizácia a ČOV	2007	162,650
5.Obec Braväcovo	Environmen tálny fond	podpora investičného charakteru, Braväcovo-kanalizácia a ČOV	2008	132,775
6.Obec Braväcovo	MDVRR SR	podpora investičného charakteru, Rekonštrukcia a moderniz. budov vo vlastníctve obce-obecný úrad, turistická ubytovňa Kečka v obci Braväcovo	2008	16,431
7.Obec Braväcovo	Environmen tálny fond	podpora investičného charakteru, Braväcovo-kanalizácia a ČOV	2009	66,388
8.Obec Braväcovo	MDVRR SR	podpora investičného charakteru, Rekonštrukcia kotolne v materskej škole a obecnej knižnici	2010	4,979
9.Obec Braväcovo	Environmen tálny fond	podpora investičného charakteru, Domáce kompostovanie v obci Braväcovo-kompostéry	2011	25,500
10.Obec Braväcovo	Environmen tálny fond	podpora investičného charakteru, Braväcovo-kanalizácia a ČOV	2012	36,995
11.Obec Braväcovo	MF SR	podpora investičného charakteru, Rekonštrukcia futbalových šatní Braväcovo	2012	10,500
12.Obec Braväcovo	Obvodný úrad BB	podpora investičného charakteru Ochrana majetku obce a občanov-prevenčia	2012	4,000
13.Obec Heľpa	OPŽP	OP Životné prostredie, podpora investičného charakteru, Opatrenie 1.1 Integrovaná ochrana, racionálne využívanie vôd – (Čistiareň odpadových vôd Heľpa)	2011-2013	1294,522
14.Obec Heľpa	ROP	Regionálny operačný program – podpora investičného charakteru, Opatrenie 1.1. Infraštruktúra vzdelávania(Stavebné úpravy objektov Základnej školy Heľpa)	2010-2011	561,552
15.Obec Heľpa	ROP	Regionálny operačná program – podpora investičného charakteru – Opatrenie 4.1. Regenerácia sídiel (Regenerácie obce Heľpa)	2010-2012	873,755
16.Obec Heľpa	OP ŽP	OP Životné prostredie – opatrenie, podpora investičného charakteru 3.1 Ochrana ovzdušia a minimalizácia nepriaznivých vplyvov zmeny klímy	2010-2011	151,784

		(Modernizácia kotolne ZŠ Heľpa, zmena palivovej základne)		
17.Obec Heľpa	OP ŽP	OP Životné prostredie , podpora investičného charakteru, opatrenie 4.1 Odpadové hospodárstvo (Vybudovanie zariadenia na zber komunálnych odpadov v obci Heľpa)	2010-2014	333,893
18.Obec Heľpa	SIEA	OP Konkurencieschopnosť a Hospodársky rast, opatrenie 2.2 Budovanie a modernizácia verejného osvetlenia pre mestá a obce a poskytovanie poradenstva v oblasti energetiky (Modernizácia verejného osvetlenia v obci Heľpa)	2015 (ešte neuhradená platba)	104,907
19.Obec Pohorelá	OP ŽP	Operačný program životné prostredie 2007-2013, podpora investičného charakteru, Opatrenie 1.1. Integrovaná ochrana, racionálne využívanie vôd, (Pohorelá SO 01 Splašková kanalizácia, vetva B – dokončenie)	2011, 2012	465,72
20.Obec Pohorelá	OP ŽP	Operačný program životné prostredie 2007-2013, podpora investičného charakteru, Opatrenie 1.1. Integrovaná ochrana, racionálne využívanie vôd (Splašková kanalizácia Pohorelá – II., III., IV. stavba)	2008-2012	4 819,12
21.Obec Pohorelá	ROP	Regionálny operačný program 2007 – 2013, podpora investičného charakteru, Opatrenie 4.1.Regenerácia sídel (Revitalizácia Obce Pohorelá)	2009-2013	720,72
22.Obec Pohorelá	ROP	Regionálny operačný program 2007 – 2013, podpora investičného charakteru, Opatrenie 1.1 Infraštruktúra vzdelávania (Rekonštrukcia ZŠ v Pohorelej)	2008-2013	497,37
23.Obec Pohorelá	POD	Program obnovy dediny, Pohorelský dvor	2007	3,15
15.Obec Pohorelá	POD	Program obnovy dediny, Pohorelský dvor - námestie	2008	4,99
24.Obec Pohorelá	POD	Program obnovy dediny, Revitalizácia a humanizácia vstupného priestoru	2009	3,40
25.Obec Pohorelá	POD	Program obnovy dediny, Revitalizácia okolia minerálneho prameňa Kyslá v obci Pohorelá	2010	3,50
26.Obec Pohorelá	POD	Program obnovy dediny, Výhliadková lokalita – Orlová, Kráľova Hoľa, Gindura	2015	5,00
27.Obec Pohorelá	POD	Program obnovy dediny, Areál „3NP“	2014	4,98
28.Obec Polomka	OP ŽP	Operačný program životné prostredie 2007-2013, podpora investičného charakteru, Opatrenie 1.1. Integrovaná ochrana, racionálne využívanie vôd (Dokončenie ochrany spodných vôd v regióne Polomka)	2013	1230,485
29.Obec Polomka	OP ŽP	Operačný program životné prostredie 2007-2013, podpora investičného charakteru, Opatrenie 1.1. Integrovaná ochrana, racionálne využívanie vôd (Splašková kanalizácia Polomka II.etapa)	2015	2231,046
30.Obec Polomka	OP ŽP	Operačný program životné prostredie 2007-2013, podpora investičného charakteru, Opatrenie 3.1 Ochrana ovzdušia a minimalizácia nepriaznivých vplyvov zmeny klímy (Zmena palivovej základne ZŠ a obecných budov)	2014	875,538

31.Obec Polomka	OP ŽP	Operačný program životné prostredie 2007-2013, podpora investičného charakteru, Opatrenie 4.1 Odpadové hospodárstvo (Vybudovanie zberného dvora v obci Polomka)	2012	887,755
32.Obec Polomka	ROP	Regionálny operačný program 2007 – 2013, podpora investičného charakteru, Opatrenie 1.1 Infraštruktúra vzdelávania (Revitalizácia ZŠ Polomka)	2010	558,133
33.Obec Telgárt	ROP	Regionálny operačný program 2007 – 2013, podpora investičného charakteru, Opatrenie 1.1 Infraštruktúra vzdelávania (Rekonštrukcia a modernizácia zákl.školy v obci Telgárt s rozšírením o špeciálne triedy)	2012-2013	321,171
34.Obec Telgárt	ROP	Regionálny operačný program 2007 – 2013, podpora investičného charakteru, Opatrenie 4.1 Regenerácia sídiel (Revitalizácia verejných priestranstiev v obci Telgárt)	2013-2014	682,653
35. Obec Telgárt	ROP	Regionálny operačný program 2007 – 2013, podpora investičného charakteru, Opatrenie 4.2 Infraštruktúra nekomerčných záchranných služieb (Rekonštrukcia a prístavba požiarnej zbrojnice Telgárt)	2011-2012	247,728
36. Obec Telgárt	OP ŽP	Operačný program životné prostredie 2007-2013, podpora investičného charakteru, Opatrenie 4.1 Odpadové hospodárstvo (Budovanie zberného dvora a podpora aktivít na separáciu odpadov)	2010-2011	408,502
37.Obec Telgárt	Environmen tálny fond	podpora investičného charakteru, Splašková kanalizácia obce Telgárt	2010	99,999
38.Obec Telgárt	POD	Program obnovy dediny – ZK ŽP 2014, podpora investičného charakteru (Telgárt-Zariadenie na zachytávanie plávajúceho odpadu)	2014	5,000
39.Obec Závadka nad Hronom	ROP	Regionálny operačný program 2007 – 2013, podpora investičného charakteru, Opatrenie 1.1. Infraštruktúra vzdelávania (Rekonštrukcia ZŠ v Závadke nad Hronom)	2009	450,304
40.Obec Závadka nad Hronom	ROP	Regionálny operačný program 2007 – 2013, podpora investičného charakteru, Opatrenie 4.1.Regenerácia sídiel (Revitalizácia centrálnej zóny obce Závadka nad Hronom)	2011-2013	677,267
41.Obec Závadka nad Hronom	OP ŽP	Operačný program životné prostredie 2007-2013, podpora investičného charakteru, Operačný cieľ: 4.1. Podpora aktivít v oblasti separovaného zberu (Zberný dvor triedeného odpadu v Závadke nad Hronom)	2011-2013	788,393
42. Obec Závadka nad Hronom	OP ŽP	Operačný program životné prostredie 2007-2013, podpora investičného charakteru, Opatrenie: 1 Integrovaná ochrana a racionálne využívanie vôd (Splašková kanalizácia a ČOV –Závadka nad Hronom)	2009-2013	8067,182
43. Obec Závadka nad Hronom	POD	Program obnovy dediny- ZK ŽP Podpora investičného charakteru Oddychová zóna pri miestnom múzeu	2015	5,000
44.Obec Závadka nad Hronom	POD	Program obnovy dediny- ZK ŽP Podpora investičného charakteru Prekrytie prameňov	2013	3,500

3.1.11 Ekonomické zdroje – oblasť podnikania

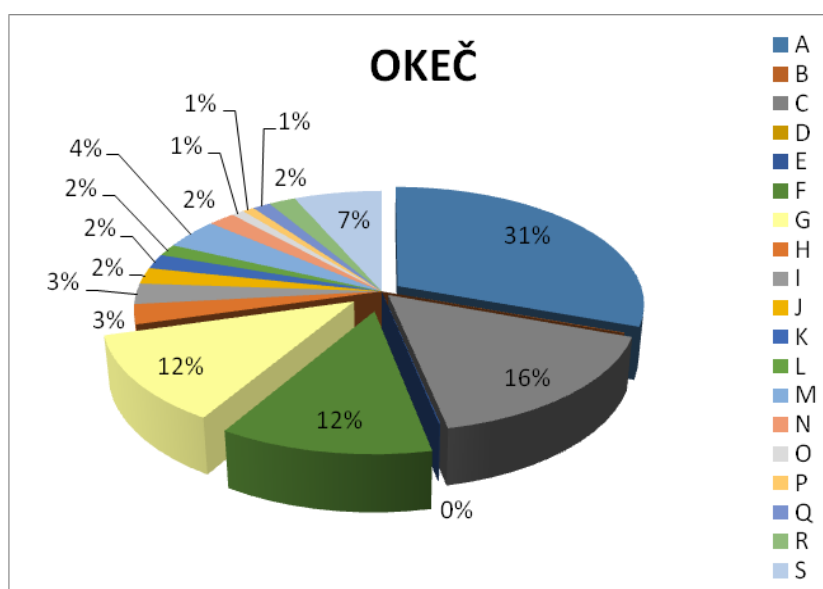
Dôležitým faktorom v rámci riešeného územia je existencia a činnosť podnikateľského sektora, ktorý je schopný nielen koncentrovať množstvo pracovných príležitostí v území, ale je i zdrojom príjmov pre miestnych obyvateľov. Zastúpenie podnikateľských subjektov v jednotlivých sektoroch, prehľad o štruktúre odvetví v rámci jednotlivých sektorov a zamestnanosti je uvedené na základe údajov z obchodného a živnostenského registra.

3.1.12 Trh práce

Ekonomická činnosť, odvetvová štruktúra hospodárstva

Najvýznamnejšími zdrojmi pracovných príležitostí a zamestnávateľmi obyvateľov obcí riešeného územia sú podniky a prevádzky obchodov, hotelov, dopravy, finančníctva, nehnuteľností, ale aj verejnej správy, obrany, školstva a zdravotníctva. V riešenom území v roku 2008 najviac subjektov pôsobilo vo sfére obchodu, hoteliérstva, dopravy, finančníctva, nehnuteľností, verejnej správy, obrany, školstva, zdravotníctva a ostatných služieb (28 %). Menšie % subjektov (22 %) pôsobí vo sfére poľnohospodárstva, poľovníctva, lesníctva a rybolovu. V roku 2015 malo prevahu poľnohospodárstvo, lesníctvo a rybolov (31%), priemyselná výroba (16%) a veľkoobchod a maloobchod; oprava motorových vozidiel a motocyklov (12%).

Subjekty podľa vybraných ekonomických činností, odvetvová štruktúra hospodárstva, r. 2015 (OKEČ)

A poľnohospodárstvo, lesníctvo a rybolov
 B ťažba a dobývanie
 C priemyselná výroba

K finančné a poisťovacie činnosti
 L činnosti v oblasti nehnuteľností
 M odborné, vedecké a technické činnosti

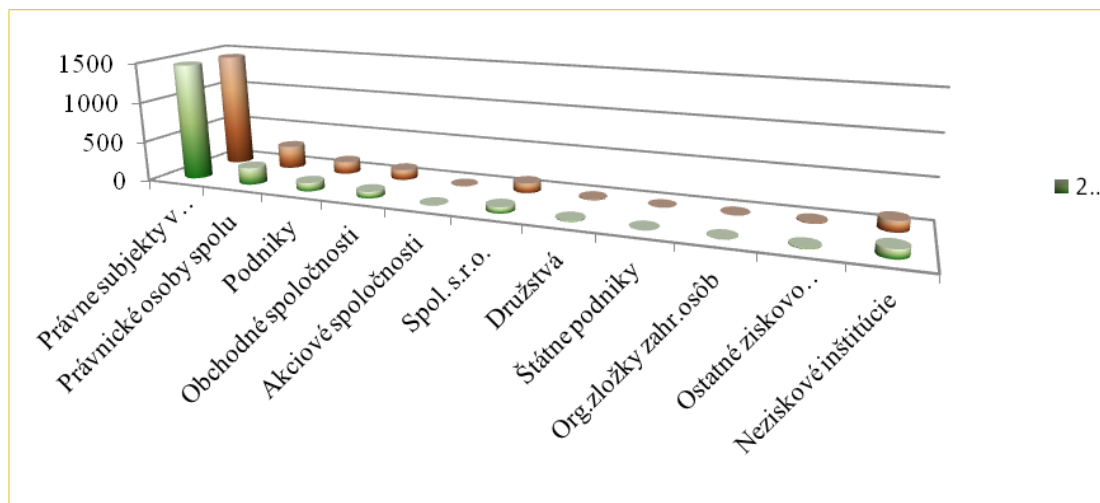
D	dodávka elektriny, plynu, pary a studeného vzduchu	N	administratívne a podporné služby
E	dodávka vody, čistenie a odvod odpadových vôd, odpady a služby odstraňovania odpadov	O	verejná správa a obrana; povinné sociálne zabezpeč.
F	stavebníctvo	P	vzdelávanie
G	veľkoobchod a maloobchod; oprava motorových vozidiel a motocyklov	Q	zdravotníctvo a sociálna pomoc
H	doprava s skladovanie	R	umenie, zábava a rekreácia
I	ubytovanie a stravovacie služby	S	ostatné činnosti
J	informácie a komunikácia		

Primárny sektor v roku 2015 zastupuje 452 subjektov (A). V sekundárnej sfére v roku 2015 pôsobí 415 subjektov, ktoré sa venujú priemyslu, ťažbe nerastných surovín a stavebníctvu (B, C, F). Terciárnu sféru tvoria subjekty podnikajúce v maloobchode, veľkoobchode, doprave a skladovaní, ubytovacích, stravovacích službách, finančných, poisťovacích činnosti, činnosti v oblasti nehnuteľnosti a administratívne podporné služby. V území VSP Horehron v terciárnej sfére je celkový počet pôsobiacich subjektov 343 (G, H, I, K, L, N).

Podnikateľská sféra, organizačná štruktúra hospodárstva

Organizačná štruktúra hospodárstva VSP Horehron je nasledovná: v registri organizácií je celkom vedených 1460 subjektov, neziskových organizácií 108, družstiev 11, SHR 46, živnostníkov 1182, viac v nasledujúcej tabuľke.

Porovnanie hospodárskej štruktúry VSP Horehron v roku 2008 a 2012

Tabuľka č. 11: Podnikateľská sféra rozdelená na FO a PO 2008 a 2014

obec/ sektor	Bacúch				Beňuš				Bravčovo				Heľpa				Pohorelá			
	2008		2014		2008		2014		2008		2014		2008		2014		2008		2014	
	PO	FO	PO	FO	PO	FO	PO	FO	PO	FO	PO	FO	PO	FO	PO	FO	PO	FO	PO	FO
primárny sektor	2	9	-	-	2	31	5	21	2	3	2	20	4	70	4	85	3	75	5	67
sekundárny sektor	-	38	2	35	2	32	2	35	1	4	0	30	3	94	3	66	4	47	4	39
terciárny sektor	7	23	5	17	13	30	9	19	8	28	6	5	14	85	19	45	28	66	10	29
spolu	9	70	7	67	17	93	16	75	11	35	8	55	21	249	26	196	35	188	19	135
obec/ sektor	Polomka				Šumiac				Telgárt				Val'kovňa				Závadka nad Hronom			
	2008		2014		2008		2014		2008		2014		2008		2014		2008		2014	
	PO	FO	PO	FO	PO	FO	PO	FO	PO	FO	PO	FO	PO	FO	PO	FO	PO	FO	PO	FO
primárny sektor	8	74	8	88	1	50	3	43	3	43	5	38	4	70	4	85	3	75	5	67
sekundárny sektor	10	89	8	71	3	34	3	25	2	20	1	8	-	8	0	10	8	76	8	64
terciárny sektor	35	94	17	51	14	30	7	19	16	22	4	22	3	5	0	2	31	57	18	42
spolu	53	257	33	210	17	93	16	75	21	85	10	68	3	18	0	17	42	175	30	137

Zdroj: ŠÚ SR

Značná časť obyvateľov dochádza aj v súčasnosti za prácou mimo svojho trvalého bydliska, a to najmä do Brezna, Banskej Bystrice a Popradu.

Podnikatelia a najväčší zamestnávateľia v území

Priemyselná výroba ako jedna z rozhodujúcich zložiek ekonomického potenciálu je v súčasnej dobe v okrese Brezno a aj v samotných obciach VSP Horehron slabo diverzifikovaná, čo má významný vplyv na územný, sociálny a demografický rozvoj. Industrializácia sa tu začala predovšetkým po 2. svetovej vojne, vzhľadom na možnosti zamestnania v oblasti s menej vhodnými prírodnými podmienkami pre poľnohospodársku, hlavne rastlinnú výrobu. Budované boli najmä veľké strojárske a drevospracujúce podniky. Aj v súčasnosti je výroba stále orientovaná hlavne na strojársku výrobu a vzhľadom na vysoké zastúpenie lesov v území a kvalitnú drevnú hmotu aj na drevospracujúci priemysel alebo poľnohospodárstvo. Najväčšími zamestnávateľmi v regióne sú akciová spoločnosť WLM, Bohuš s. r. o. (Závadka nad Hronom), SLOVPUMP-TRADE, a. s. (Závadka nad Hronom), Agropoločnosť Polomka, Agro Pohorelá, Ing. Jozef Baran, BARTRANS s.r.o. (Pohorelá), Majk, s.r.o. (Heľpa), Onertex (Beňuš). Popri týchto zamestnávateľoch už existuje skupina malých a stredných podnikov a drobných živnostníkov, orientovaných predovšetkým na uspokojovanie potrieb vlastného regiónu v oblasti remeselnej výroby a služieb a na

rozširovanie a spetrovanie ponuky najmä spotrebného a potravinárskeho tovaru. Priemysel a drobné prevádzky v regióne Horehron vytvárajú do 700 pracovných miest. **Zoznam podnikateľských subjektov tvorí nepovinnú prílohu stratégie č. 6.** Subjekty, ktoré výraznou mierou prispievajú k zamestnanosti obyvateľov VSP Horehron a nemajú sídlo v spomínanom území sú Železiarne Podbrezová, a.s. a US Steel, Košice.

Tabuľka č. 12: Počet spoločností z hľadiska počtu zamestnancov v jednotlivých kategóriách

obec / počet zamestnancov v jednotlivých kategóriách	Podnik				NO				Živnosť		Slob. povol.	SHR
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	1	1
Bacúch	10	-	-	-	6	-	1	-	69	-	-	1
Beňuš	21	-	1	-	6	2	-	-	73	-	3	2
Braväcovo	6	-	-	-	7	1	-	-	56	-	1	-
Heľpa	26	1	2	-	12	-	1	1	200	-	5	7
Pohorelá	19	1	2	-	15	-	2	1	138	-	3	10
Polomka	44	1	1	1	21	1	4	-	208	-	8	22
Šumiac	15	-	-	-	13	-	2	-	81	-	1	13
Telgárt	14		1	-	8	-	2	-	59	1	2	10
Vaľkovňa	-	1	-	-	-	2	-	-	19	-	-	-
Závadka nad Hronom	24	1	2	1	27	-	2	-	149	-	10	6
spolu	179	5	9	2	115	6	14	2	952	1	33	71

Zdroj: www.orsr.sk www.zrsr.sk, máj 2015

1 – podnik s počtom zamestnancov do 9 osôb, 2 – podnik s počtom zamestnancov 10-19 osôb, 3 – podnik s počtom zamestnancov 20-49 osôb, 4 – podnik s počtom zamestnancov 250-499 osôb

3.1.13 Rekreačia a cestovný ruch

Kultúrno-poznávacie cesty

Cez záujmové územie Horehronia prechádza Gotická cesta. Ide o prvú kultúrno-poznávaciu cestu svojho druhu na Slovensku. Je to turistický okruh (dĺžka 276 km), ktorý odhaľuje bohatú pokladnicu Spiša a Gemera. Je rozdelená do štyroch okruhov: spišsko - gemerský okruh, spišský okruh – tatranský, spišský okruh – pieninský a gemersko - rimavský okruh. Práve prvý uvedený okruh prechádza obcou Telgárt, v ktorej sa nachádza barokovo-klasicistický kostol východného obradu z roku 1784. Pomník pri kostole so súsoším pripomína vypálenie dediny počas SNP. Po vojne obec dostala názov Švermovo, ale po roku 1989 sa vrátila k pôvodnému názvu. V záujmovom území sa nachádzajú 3 náučné chodníky (NCH): Bacúch – Boca, Stožky a Šumiac – Kráľova hoľa.

Najznámejšie turistické trasy v záujmovom území sú:

- Rudná magistrála v Slovenskom rudohorí (červená); prechádza len cez k. ú. Šumiac v dĺžke cca 3 km

- Cesta hrdinov SNP po hrebeňoch Nízkych Tatier (červená)
- Braväcovo – Beňuška („Käčka“) – Čertovica (zelená)
- Bacúch rázcestie – Bacúšska dolina – Jánov grúň – Bacúšske sedlo (modrá)
- Polomka – Bukovinka – Zadná hoľa (zelená)
- Polomka – Horný kopec – sedlo Fabovej hole – Fabova hoľa (zelená),
- Závadka nad Hronom – Oravcová (modrá)
- Závadka nad Hronom – Burda – Fabova hoľa (modrá)
- Heľpa – sedlo Priehyba – Čierny Váh (modrá)
- Pohorelá – Andrejcová (modrá, žltá)
- Pohorelá – Ždiarske sedlo – Liptovská Teplička (modrá)
- Šumiac – Predné sedlo – Vyšné sedlo – sedlo Snehová jama – Kráľova hoľa (modrá)
- Telgárt – Havrania skala – Kráľova skala – Kráľova hoľa (zelená)

Kultúrno-historické pamiatky a technické pamiatky využívané v oblasti cestovného ruchu

Územie VSP Horehron je bohatý na kultúrno-historické pamiatky. Spektrum kultúrno-historických pamiatok zahŕňa sakrálne a profánne stavby, objekty ľudovej architektúry a technické pamiatky. Na území Horehronia sa nachádza spolu 51 národných kultúrnych pamiatok zapísaných v Ústrednom zozname pamiatkového fondu SR. V záujmovom území nie sú žiadne pamiatky zapísané do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO, žiadne vyhlásené pamiatkové rezervácie a pamiatkové zóny. Nenachádzajú sa tu ani archeologické náleziská.

Jednoznačne najznámejšou technickou pamiatkou nielen v záujmovom území ale aj v SR je **Železničný most pri Telgárte**. Je prvou členenou oblúkovou konštrukciou zo železobetónu na československých tratiach. Raritou slovenských železníc je aj neďaleký **tunel Kornela Stodolu**, ktorý je jediným špirálovitým tunelom na Slovensku. Oba objekty sa nachádzajú na železničnej trati Červená Skala-Margecany. Trať je unikátnym technickým riešením prekonania veľkého prevýšenia (výškový rozdiel 172 m) na pomerne krátkom 12 km úseku v zložitom teréne. Jej najzaujímavejšia časť začína pri Telgárte originálne riešeným slučkovým tunelom, pokračuje esteticky pôsobivým viaduktom a cez ďalšie dva tunely

sa dostane do svojho najvyššieho bodu priamo v druhom, v Besníckom tuneli s nadmorskou výškou 957 m n. m., čo je najvyššie miesto železníc SR s normálnym rozchodom. **Telgártsky tunel Kornela Stodolu** je dlhý 1 239,6 m a postavený je do oblúka s priemerom 400 m. Začína pri zastávke Telgárt, kde sa špirálovito otočí o 360°, naberie výšku a vyústi nad dedinou o 16 m vyššie. Potom pokračuje oblúkovite viaduktom do výšky 22 m až kým sa opäť neocitne nad tunelom o 31 m vyššie. Urobí tak špirálovitú slučku, tzv. **Telgártsku slučku** (obrázok č. 17). Trať pôvodne merala 107 km a slučkou ju skrátili na necelých 93 km.

Telgártsky viadukt sa začal stavať v roku 1931 na trati so sklonom 17 ‰. Premostenie je vysoké v strede 22 metrov a dlhé 86,2 metra, stredný diel má jediný oblúk zo železobetónu so svetlosťou 31,9 metra, krajné diely majú po dva kamenné klenuté otvory svetlosti 9 m (obrázok č. 18). Na jeho vybudovanie bolo použitých 3 570 m³ muriva.

Múzeum zvoncov a spiežovcov – súkromná zbierka Mikuláša Gigaca v súčasnosti obsahuje približne 2000 zvoncov a spiežovcov - zvončeky pre ovce i veľké zvonce pre kravy i kone, plecháče i spiežovce s krásnym zvonivým hlasom. Je umiestnená v starej rodičovskej drevenici na Šumiaci spolu s ďalšími predmetmi.

Coburgovský kaštieľ v Pohorelskej Maši bol vybudovaný rodom Coburgovcov, s príľahlým poľovníckym zámočkom a historickým parkom. V jeho blízkosti sa v minulosti nachádzala súkromná coburgovská vlaková stanica.

Vysoká pec vo Val'kovni - pozostatky vysokej pece Coburgovského – Pohorelského železiarskeho komplexu, najväčšieho výrobcu surového železa, ocele a plechu v 19. storočí, v Gemerskej župe.

Pylón v Pohorelskej Maši – výrobok Pohorelských železiarni, venovaný Ferdinandovi Maximiliánovi Coburgovi (Ferdinandovi bulharskému) majiteľovi Pohorelského železiarskeho komplexu (obrázok č. 22).

Prírodné pamiatky

Bacúšska klauzúra – pozostatky zaujímavej údolnej priehrady, ktorá v minulosti slúžila na akumulovanie vody, čím umožňovala zvýšiť prietok na rieke Hron, kde boli pripravené plte s drevom, následne splavované až do Banskej Bystrice.

Sedlo Besník leží na rozhraní troch geomorfologických celkov: Nízke Tatry, Horehronské podolie a Spišsko-gemerský kras, zároveň je to lokalita, v ktorej sa stretávajú Národný park Nízke Tatry, Národný park Slovenský raj a Národný park Muránska planina (obrázok č. 24). Jeho názov odzrkadľuje poveternostné podmienky – silný vietor a v zime snehové záveje.

Kráľova hoľa je mohutným masívom a najvyšším vrchom východnej časti Nízkych Tatier. Pramenia pod ňou najväčšie slovenské rieky (Váh, Hron, Hnilec a Hornád), ktoré s jej pôsobivým a majestátnym vzhľadom spôsobili, že spolu s Kriváňom sa stala najospevovanejším slovenským

vrchom opradeným mnohými legendami a povestami. Zvyčajne býva začiatočným alebo konečným bodom nízkotatranskej hrebeňovky. Turisticky najhodnotnejší úsek hlavného hrebeňa východnej časti Nízkych Tatier leží medzi Kráľovou hoľou, Strednou hoľou (1 876 m n. m.), Orlovou (1 839 m n. m.), Bartkovou (1 790 m n. m.) a Ždiarskym sedlom (1 475 m n. m.). Z neho možno pokračovať po hlavnom hrebeni západným smerom alebo možno zostúpiť po modrej značke do Ždiarskej doliny. Od roku 1960 sa na vrchole týči televízny vysielateľ, ktorý sa stal jej dominantou.

Andrejcová - vrch v hlavnom hrebeni Kráľovohoľských Tatier, v nadmorskej výške 1 519,5 m n. m. Poľana Andrejcovej je najkrajším úsekom hrebeňa a z jej vrcholu sa otvárajú krásne výhľady do okolitej krajiny. V sedle, západne od Andrejcovej, sa nachádza zrubová turistická útulňa.

Orlová - výrazná kužeľovitá hora v masíve Kráľovej hole, majestátne sa týčiaca nad horehronským podolím, v nadmorskej výške 1 840 m n. m. poskytuje široký rozhľad na okolitú krajinu. Vrcholové partie sú trávnaté, pričom svahy a okolie vrcholu sú posiate rulovými skalami bizarných tvarov. Neďaleko vrchola je postavený symbol slovenského národa - slovenský dvojkríž (viditeľný voľným okom z údolia Hrona).

Vodopád pod Orlovou - krajinársky príťažlivý vodopád pod úpäťm hrebeňa Nízkych Tatier a masívom vrcholu Orlová, nad obcou Pohorelá.

Prameň Hrona – vyviera na úpätí Kráľovej hole, západne od sedla Besník, v nadmorskej výške 934 m n. m (obrázok č. 29). Hron je druhou najväčšou riekou Slovenska s dĺžkou 298 km.

Prameň Boženy Němcovej – objavený v r. 1813, so studenou, slabo mineralizovanou vodou s výdatnosťou 1,5 l za minútu (obrázok č. 30). V minulosti ho navštevovala Božena Němcová, v sprievode G. K. Zechentera Laskomerského, podľa ktorej dostal prameň názov. V 19. storočí tu boli vybudované kúpele.

Meandre Hrona – geomorfologicky, botanicky, krajinársky a esteticky významné územie s ojedinelou sústavou meandrov horného toku Hrona, s podmáčanými lúkami a výskytom chránených a zriedkavých rastlinných druhov (obrázok č. 31). Toto územie je vyhlásené za prírodnú rezerváciu.

Ubytovacie a stravovacie kapacity

Sekundárna ponuka cestovného ruchu predstavuje ponuku ubytovacích, stravovacích a doplnkových služieb. VSP Horehron má efektívne rozmiestnené ubytovacie a stravovacie kapacity, avšak chýbajú doplnkové služby typu wellness, bowling či vonkajší bazén (východná časť územia). Ubytovacie zariadenia chýbajú v obciach Beňuš, Šumiac a Valčkovňa.

Tabuľka č. 13: Ubytovacie a stravovacie zariadenia VSP Horehron

Bacúch

Penzión Starý mlyn		
v prevádzke od roku	2007	
ubytovacia kapacita	8	
stravovacia kapacita	80	
typ zákazníka	turisti	
silnejšia sezóna	leto	
preferovaná dĺžka pobytu	víkend	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	oslavy, stretnutia, svadby, školenia,	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	http://www.starymlyn.sk/	

Braväcovo

Penzión Schweintall		
v prevádzke od roku	2007	
ubytovacia kapacita	31	
stravovacia kapacita	60	
typ zákazníka	turisti	
silnejšia sezóna	leto	
preferovaná dĺžka pobytu	víkend	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	oslavy, stretnutia,	

	svadby, školenia, wellness, rôzne služby na požiadanie	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	http://www.schweintaal.sk/	
Turistická ubytovňa KEČKA		
v prevádzke od roku	1970	
ubytovacia kapacita	24	
stravovacia kapacita	Bez stravy	
typ zákazníka	turisti	
silnejšia sezóna	jar, leto, Vianoce	
preferovaná dĺžka pobytu	týždeň	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	oslavy, stretnutia, svadby, školenia	
vlastníctvo	obecné	
stránka	http://bravacovo.sk/ubytovanie/turisticka-ubytovna-kecka/	

Heľpa

Hotel Heľpa		
v prevádzke od roku	1998	
ubytovacia kapacita	61+27 prísteliek	
stravovacia kapacita	120	
typ zákazníka	školy, turisti, rodina	
silnejšia sezóna	zimná	
preferovaná dĺžka pobytu	týždeň	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	svadby, oslavy, kary, tábory, školenia	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	http://www.hotelhelpa.sk/	
Penzión Majk		
v prevádzke od roku	2002	
ubytovacia kapacita	49+13 prísteliek	
stravovacia kapacita	48-50	
typ zákazníka	školy, turisti, rodina	
silnejšia sezóna	zimná/letná	
preferovaná dĺžka pobytu	týždeň	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	oslavy, plesy	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	http://www.penzion.majk.sk/	
Penzión Lucs		
v prevádzke od roku	1779	
ubytovacia kapacita	50	
stravovacia kapacita	50	
typ zákazníka	rodina	
silnejšia sezóna	zimná	
preferovaná dĺžka pobytu	týždenný	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	svadby, oslavy	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	http://www.penzionlucs.sk/	
Penzión u Jána		
v prevádzke od roku	2007	
ubytovacia kapacita	24	

stravovacia kapacita	-	
typ zákazníka	rodiny, turisti	
silnejšia sezóna	leto	
preferovaná dĺžka pobytu	víkend	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	-	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	http://www.nizketatry.sk/ujana/	
Ubytovanie Erika		
v prevádzke od roku	2012	!
ubytovacia kapacita	6	
stravovacia kapacita	-	
typ zákazníka	rodiny, turisti	
silnejšia sezóna	Leto	
preferovaná dĺžka pobytu	víkend	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	-	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	http://www.helpa.sk/ubytovanie.html	

Pohorelá

Penzión Hron		
v prevádzke od roku	2005	
ubytovacia kapacita	36 s prístelkami	
stravovacia kapacita	vlastná jedáleň	
typ zákazníka	rodina, turisti	
silnejšia sezóna	-	
preferovaná dĺžka pobytu	týždeň, víkend	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	-	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	http://www.pohorela.sk/pages/clanok.php?id=274	
Chata Pohorelská Maša		
v prevádzke od roku	2002	
ubytovacia kapacita	12	
stravovacia kapacita	-	
typ zákazníka	rodina, turisti	
silnejšia sezóna	-	
preferovaná dĺžka pobytu	víkend	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	-	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	http://www.pohorela.sk/pages/clanok.php?id=1433	
Ubytovanie - BISTRO		
v prevádzke od roku	2007	
ubytovacia kapacita	7	
stravovacia kapacita	-	
typ zákazníka	rodina, turisti	
silnejšia sezóna	Leto	
preferovaná dĺžka pobytu	víkend	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	-	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	http://www.pohorela.sk/pages/clanok.php?id=1168	

Polomka

Penzión Bučník		
v prevádzke od roku	2005	
ubytovacia kapacita	20	
stravovacia kapacita	50	
typ zákazníka	rodina	
silnejšia sezóna	zima	
preferovaná dĺžka pobytu	týždeň	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	oslavy, svadby, iné spol. podujatia	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	http://www.polomka.sk/penzion-bucnik	

Penzión Relax		
v prevádzke od roku	2005	
ubytovacia kapacita	27	
stravovacia kapacita	-	
typ zákazníka	rodina	
silnejšia sezóna	zima	
preferovaná dĺžka pobytu	týždeň	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	-	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	http://www.ubytujsa.sk/penziony-slovensko-relax-5694	

Ubytovanie v súkromí - Trafika		
v prevádzke od roku	2008	
ubytovacia kapacita	27	
stravovacia kapacita	-	
typ zákazníka	rodina	
silnejšia sezóna	zima	
preferovaná dĺžka pobytu	týždeň	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	-	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	http://www.ubytujsa.sk/ubytovanie-v-sukromi-trafika-7432	

Privát u Martina		
v prevádzke od roku	2009	
ubytovacia kapacita	10	
stravovacia kapacita	-	
typ zákazníka	rodina	
silnejšia sezóna	zima	
preferovaná dĺžka pobytu	týždeň	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	-	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	www.privatumartina.szm.sk	

Telgárt

Hotel Telgárt		
v prevádzke od roku	1998	
ubytovacia kapacita	89	
stravovacia kapacita	90	
typ zákazníka	škola v prírode,	
silnejšia sezóna	zima	
preferovaná dĺžka pobytu	týždeň, víkend	
prevádzka	zimná sezóna	
iné využitie	oslavy, svadby,	

vlastníctvo	súkromné	
stránka	http://www.megaubytovanie.sk/hotel-telgart	
Penzión u Hanky		
v prevádzke od roku	1990	
ubytovacia kapacita	30	
stravovacia kapacita	35	
typ zákazníka	rodina, turista	
silnejšia sezóna	Zima, leto	
preferovaná dĺžka pobytu	3-5 dní	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	rodinné oslavy	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	http://www.nizketatry.sk/uhanky/	
Penzión Zubrovica		
v prevádzke od roku	2000	
ubytovacia kapacita	10	
stravovacia kapacita	samostatná kuchynka	
typ zákazníka	rodina, turisti	
silnejšia sezóna	zima	
preferovaná dĺžka pobytu	predĺžený víkend, týždeň	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	-	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	www.zubrovica.sk	
Penzión Kráľova hoľa		
v prevádzke od r.	2008	
ubytovacia kapacita	15	
stravovacia kapacita	vlastná kuchyňa	
typ zákazníka	rodina	
silnejšia sezóna	zimná	
národnosť návštevníkov	SR	
preferovaná dĺžka pobytu	víkend	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	-	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	http://www.ubytujsa.sk/ubytovanie-v-sukromi-kralova-hola-30624	
Penzión Čučoriedka		
v prevádzke od roku	2009	
ubytovacia kapacita	10+5	
stravovacia kapacita	jedáleň	
typ zákazníka	rodina	
silnejšia sezóna	zimná	
národnosť návštevníkov	SR, PL	
preferovaná dĺžka pobytu	týždeň, víkend	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	-	
vlastníctvo	súkromné,	
stránka	www.cucoriedka.info	
Holiday resort Telgárt		
v prevádzke od roku	2010	
ubytovacia kapacita	60	
stravovacia kapacita	-	
typ zákazníka	rodina	
silnejšia sezóna	zimná	
preferovaná dĺžka pobytu	týždeň, víkend	

prevádzka	celoročná	
iné využitie	-	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	http://www.telgart.sk	
Chalupa Kováč		
v prevádzke od roku	2010	
ubytovacia kapacita	6+2	
stravovacia kapacita	-	
typ zákazníka	rodina	
silnejšia sezóna	zimná	
preferovaná dĺžka pobytu	týždeň, víkend	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	-	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	http://www.chalupakovac.sk	
Turistická ubytovňa Pod kráľovou hoľou		
v prevádzke od roku	2013	
ubytovacia kapacita	20+2	
stravovacia kapacita	-	
typ zákazníka	rodina	
silnejšia sezóna	zimná	
preferovaná dĺžka pobytu	týždeň, víkend	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	-	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	www.podkralovouholou.6f.sk/	
Zruby Telgárt		
v prevádzke od roku	2009	
ubytovacia kapacita	22	
stravovacia kapacita	-	
typ zákazníka	rodina	
silnejšia sezóna	zimná	
preferovaná dĺžka pobytu	týždeň, víkend	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	-	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	http://www.zrubytelgart.sk/	
Apartmány Telgárt		
v prevádzke od roku	2009	
ubytovacia kapacita	89	
stravovacia kapacita	-	
typ zákazníka	rodiny	
silnejšia sezóna	zimná	
preferovaná dĺžka pobytu	týždeň, víkend	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	-	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	http://www.apartmanytelgart.sk/	

Základka nad Hronom

Golden fish:		
v prevádzke od roku	1995	
ubytovacia kapacita	26+24	
stravovacia kapacita	40+60	
typ zákazníka	rodina, lyžiari, robotníci	
silnejšia sezóna	letná	
národnosť návštevníkov	SR, D, PL, GB	

preferovaná dĺžka pobytu	týždeň	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	oslavy	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	www.goldenfish.sk	
EBG – Európske vzdelávacie centrum		
v prevádzke od roku	2001	
ubytovacia kapacita	48	
stravovacia kapacita	vlastná kuchynka	
typ zákazníka	školenia, škola v prírode, detské tábory	
silnejšia sezóna	letná	
preferovaná dĺžka pobytu	týždeň	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	vzdelávanie, školenia, tábory	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	http://www.eucentrum.eu/	
Penzión Zlatá Rybka		
v prevádzke od roku	2006	
ubytovacia kapacita	43	
stravovacia kapacita	40+60	
typ zákazníka	Rodinné pobyty, firemné školenia, teambuildingy	
silnejšia sezóna	letná	
preferovaná dĺžka pobytu	víkend, týždeň	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	oslavy	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	http://www.zlata-rybka.sk/	
Chata u Karolíny		
v prevádzke od roku	2008	
ubytovacia kapacita	14	
stravovacia kapacita	-	
typ zákazníka	rodiny, turisti	
silnejšia sezóna	letná	
preferovaná dĺžka pobytu	týždeň	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	oslavy	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	http://chataukaroliny.webnode.sk/	
Chata Horehronie		
v prevádzke od roku	1998	
ubytovacia kapacita	12	
stravovacia kapacita	-	
typ zákazníka	rodiny, turisti	
silnejšia sezóna	letná	
preferovaná dĺžka pobytu	týždeň	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	oslavy	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	http://www.chatahorehronie.sk/	
Drevenica Menda		
v prevádzke od roku	1995	
ubytovacia kapacita	26+24	

stravovacia kapacita	40+60	
typ zákazníka	rodina, lyžiari, robotníci	
silnejšia sezóna	letná	
preferovaná dĺžka pobytu	týždeň	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	oslavy	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	http://www.ubytko.sk/chata-menda/	
Chalupa Bruchač		
v prevádzke od roku	2000	
ubytovacia kapacita	4-11	
stravovacia kapacita	-	
typ zákazníka	turisti, rodiny	
silnejšia sezóna	leto	
preferovaná dĺžka pobytu	týždeň	
prevádzka	celoročná	
iné využitie	oslavy	
vlastníctvo	súkromné	
stránka	http://bruchac.webnode.sk/	

Ubytovanie na súkromí

Polomka		
meno	adresa/kontakt	kapacita
Ďurčenka František	Zápotockého 42	12
Gasnárková Dita	Nálepková 32	10
Koštiak Štefan	SNP 67	11
Kotrčka Pavol	Sládkovičová 53	8
Kučeráková Ružena	Sládkovičová 33	4
Miklošková Mária	Kraskova 29	12
Predajňa Martin	SNP 17	10
Saksová Elena	SNP 68	11
Švidraňová Elena	Ždiarska 33	6
Takáč František	Komenského 40	6
Tokár Dušan	SNP 38	8
Vojtko Matej	SNP 134	4
Muška Dušan	SNP 9	8+2
Mocková Dana	Komenského 43	13
Fillo Anton	Komenského 72	15
http://www.polomka.sk/ubytovanie-v-sukromi		
Telgárt		
meno	adresa/kontakt	kapacita
Privat Tatiana	www.privattatiana.sk	12
Štefan Dubášák	www.nizketatry.sk/dubasak	12
Anna Lysinová	Telgárt 229	8
Mária Rejdovianova	Telgárt 25	6
Michal Sýkorka	Telgárt 251	5
Libuša Tuláková	www.nizketatry.sk/utulaka	10
Jozef Rejdovian	www.nizketatry.sk/rejdovian	12
Anna Černáková	www.nizketatry.sk/cernakova	10
http://www.telgart.eu.sk/index.php/ubytovanie		

Krátka zimná turistická sezóna spôsobuje pokles návštevnosti obcí VSP Horehron v zimnom období. Pretrvávajúci trend otepľovania a klimatickej zmeny je opodstatneným dôvodom orientovať rozvoj cestovného ruchu na letnú sezónu. Aj preto je nesmierne dôležité podporiť propagáciu existujúceho prírodného a kultúrneho potenciálu a rozširovať ponuku doplnkových služieb (cyklotrasy a požičovne bicyklov, náučné a turistické trasy a lokality a ich značenie a zabezpečenie priechodnosti, vonkajšie bazény, sauny, wellness, masáže atď.) s cieľom udržať návštevníka či turistu čo najdlhšie v území. Jednou z možností je vytvorenie destinácie – produktu cestovného ruchu pre rôzne cieľové skupiny so zameraním sa najmä na rodiny s deťmi a individuálnu turistiku. Prepojenosť informácií a spolupráca subjektov v území je základným bodom fungujúceho a prosperujúceho cestovného ruchu.

Nezamestnanosť

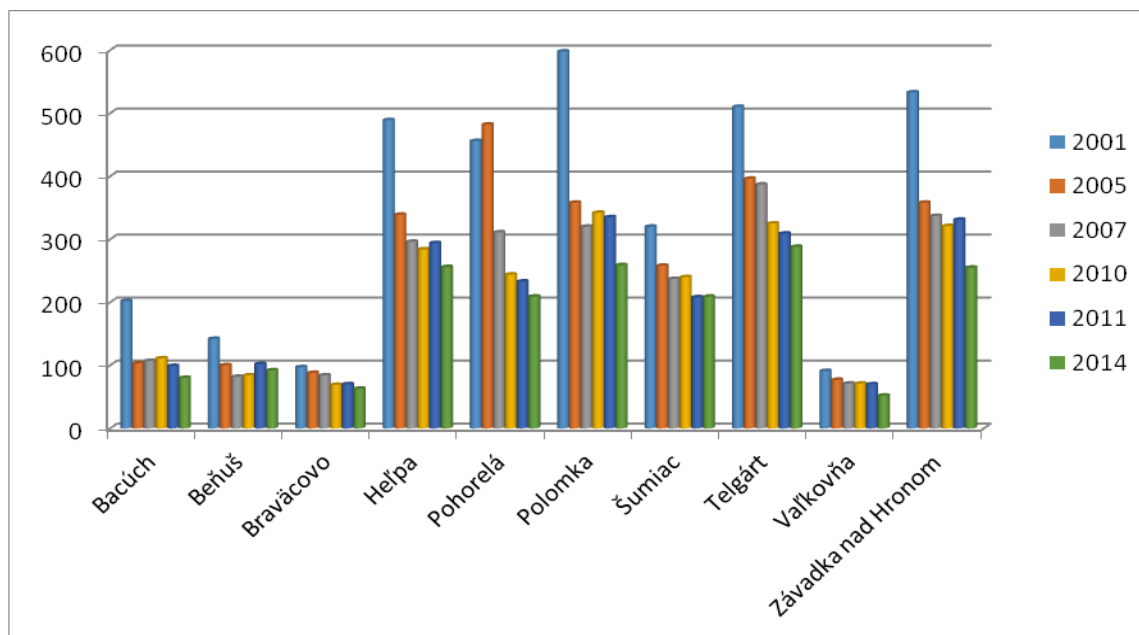
Nezamestnanosť obyvateľov územia VSP Horehron v roku 2014 klesla s porovnaním nezamestnanosti v roku 2001 o 1 695 nezamestnaných, čo predstavuje pokles o cca 49 %. V roku 2011 dosahovala nezamestnanosť najvyššie hodnoty a v roku 2014 naopak najnižšie zo sledovaných rokov. V roku 2007 predstavovala nezamestnanosť 29,05% a v roku 2011 26,41% čo predstavuje pokles nezamestnanosti o cca 2,5 %.

Tabuľka č. 14: Porovnanie nezamestnanosti a ekonomicky aktívnych obyvateľov

obec / počet uchádzačov o zamestnanie	2001	2005	2007	2010	2011	2014	EO 2007	EO 2011
Bacúch	202	103	107	111	99	80	408	436
Beňuš	142	100	82	84	102	92	522	586
Braväcovo	97	88	84	69	70	63	352	362
Heľpa	489	339	296	284	294	256	1363	1 349
Pohorelá	456	482	311	244	233	209	1205	1 071
Polomka	598	358	320	342	335	259	1407	1 337
Šumiac	320	258	237	240	208	209	590	570
Telgárt	510	396	387	325	309	288	627	741
Vaľkovňa	91	77	71	71	70	52	134	152
Závadka nad Hronom	533	358	337	321	331	255	1074	1 161
spolu	3 438	2 559	2 232	2 091	2 051	1 763	7 682	7 765

Zdroj: ŠÚ SR, 2014

Porovnanie nezamestnanosti jednotlivých obcí

Tabuľka č. 15: Uchádzači o zamestnanie – počet

obec / počet uchádzačov o zamestnanie	Január		Február		Marec		Apríl		Máj		Jún	
	2008	2014	2008	2014	2008	2014	2008	2014	2008	2014	2008	2014
Bacúch	69	82	70	77	67	68	61	66	56	76	59	77
Beňuš	41	110	38	104	40	85	36	82	32	80	34	82
Bravácovo	47	57	45	54	42	49	32	50	32	46	30	45
Heľpa	140	278	153	265	149	250	140	216	116	195	122	204
Pohorelá	170	227	174	226	170	233	139	225	127	212	127	216
Polomka	173	296	180	294	180	287	181	271	181	263	182	265
Šumiac	139	222	140	217	144	213	128	202	128	197	131	194
Telgárt	234	278	241	272	248	272	235	275	230	280	232	282
Vaľkovňa	37	53	43	56	44	56	43	56	44	53	42	52
Závadka nad Hronom	194	282	196	284	193	278	180	259	171	256	172	258
spolu	1244	1885	1280	1849	1277	1791	1175	1702	1117	1658	1131	1675
obec / počet uchádzačov o zamestnanie	Júl		August		September		Október		November		December	
	2008	2014	2008	2014	2008	2014	2008	2014	2008	2014	2008	2014
Bacúch	55	77	53	69	51	73	50	80	58	84	59	80
Beňuš	32	84	27	70	33	83	43	92	47	94	45	92
Bravácovo	29	46	29	40	32	43	40	53	41	61	36	63
Heľpa	127	186	123	164	116	183	124	193	144	239	185	256
Pohorelá	127	217	122	185	127	198	141	194	144	202	157	209
Polomka	180	252	176	220	189	243	192	243	197	248	203	259
Šumiac	132	203	127	187	136	196	142	195	143	206	154	209
Telgárt	237	289	236	276	234	286	236	290	240	286	260	288
Vaľkovňa	44	48	45	45	42	49	43	52	45	52	46	52
Závadka nad	177	251	174	227	172	242	184	243	178	249	202	255

Hronom												
spolu	1140	1653	1112	1483	1132	1596	1195	1 635	1237	1721	1347	1763

Zdroj: ÚPSVaR, Brezno

3.1.14 Popis doteraz realizovaných aktivít v území, ich význam, prípadné nedostatky

Popis doteraz realizovaných aktivít VSP Horehron je uvedený v kapitole 2.1 a 2.2 a zoznam realizovaných projektov VSP Horehron a jeho členmi uvádza tabuľka 10. Všetky aktivity a projekty mali a majú veľký význam pre rozvoj územia, pretože naplňujú ISRÚ VSP Horehron, dokazujú koherentný rozvoj a efektívne využívanie zdrojov územia. Najdôležitejšie projekty sú investičného charakteru, pretože zabezpečujú podmienky kvalitného života obyvateľov územia, uľahčujú a spríjemňujú ho. Avšak nezanedbateľnú úlohu v rozvoji územia predstavuje samotná komunita územia a ich vzájomná spolupráca. Nedostatky v doteraz realizovaných aktivitách, či projektoch sú klasicky spojené s byrokratickou činnosťou a komplikovaným nastavením procesu verejného obstarávania.

3.2 SWOT analýza

Tabuľka č. 16: SWOT analýza VSP Horehron

SILNÉ STRÁNKY	SLABÉ STRÁNKY
Prírodné a krajinárske hodnoty • prírodné bohatstvo, zachovalá príroda, NP Nízke Tatry, NP Muránska planina, chránené územia NATURA 2000, maloplošné chránené územia • prírodné dominanty v území – Kráľova hoľa, Orlová, prameň a meandre Hrona • blízkosť NP Slovenský raj Životné prostredie • vzácna fauna a flóra • kvalitné a výdatné vodné zdroje • poľovné a rybárske revíry • zavedený zber separovaného odpadu fungujúce zberné dvory, vytvorené podmienky pre zneškodňovanie biologicky rozložiteľného odpadu (Polomka) Kultúrno-historický potenciál • zachovaná ľudová architektúra • rozvoj a uchovávanie kultúrnych tradícií a folklóru • bohaté kultúrne dedičstvo – hmotné aj nehmotné Demografia a ľudský potenciál • známe osobnosti, ktoré pôsobili v území • komunitné centrá v jednotlivých obciach MR • aktívne občianske združenia • ľudský potenciál MR – pracovití a vzdelaní obyvatelia	Prírodné a krajinárske hodnoty • neobrábanie lúk a polí – zarastanie chotára • nedostatočne využitý potenciál prírodných daností a tradícií Životné prostredie • čierne skládky odpadu, neohľadupnosť obyvateľov k životnému prostrediu, nízke environmentálne povedomie • obmedzenia výstavby vyplývajúce z ochrany prírody Kultúrno-historický potenciál • chýbajúce normatívy (VZN obcí) pre podporu tradičnej ľudovej architektúry – vzhľad novopostavených domov a objektov zachovaná ľudová architektúra Demografia a ľudský potenciál • starnúce obyvateľstvo • málo pracovných príležitostí v obci - odliv obyvateľstva za prácou • vysoká nezamestnanosť, málo pracovných príležitostí v obci a regióne

Občianska vybavenosť • vyhovujúca občianska vybavenosť MR • vyhovujúca vyššia vybavenosť pre obyvateľov a návštevníkov obcí (plaváreň, lyžiarske vleky, telocvičňa, tenisové kurty...) • funkčný záchranný systém Tradície a zvyky • tradície – folklór, výšivkárstvo, vyšívanie krojov, ochotnícke divadlo, snaha obyvateľov o ich zachovanie • remeslá – stolárstvo, medovníkárstvo, rezbárstvo, poľovníctvo, rozmach včelárstva a ovčiarstva Cestovný ruch • existencia lyžiarskych stredísk – Polomka, Telgárt • vybudované lyžiarske vleky – Závadka nad Hronom, Pohorelá – Pohorelská Maša, Heľpa • prepojené značené turistické trasy, cyklotrasy a náučné chodníky • technické pamiatky - železničné stavby v KU Telgárt, KU Bacúch • banské pamiatky v území obcí: Bacúch, Polomka, Heľpa, Vaľkovňa – Zlatno, Pohorelá • organizované spoločenské, kultúrne a športové podujatia regionálneho a nadregionálneho významu • vybudované športové a rekreačné plochy • vodné plochy vhodné pre športový rybolov • propagácia obcí smerom von – web stránky, propagačné materiály, smerom dnu – infonoviny v jednotlivých obciach • výhodná poloha a priechodnosť MR Technická infraštruktúra • existencia základnej občianskej vybavenosti v obciach (elektrina, voda, plyn...) • čerpacie stanice PHM (Polomka, Pohorelá) • fungujúce železničné spojenie Hospodárska základňa • existujúce poľnohospodárske subjekty v obciach MR, SHR • projektová úspešnosť obcí MR	• neprispôsobivá rómska komunita • nízka kúpna sila obyvateľov Občianska vybavenosť • neobývané domy – nevysporiadané majetkoprávne vzťahy, chátrajúce objekty • obecné budovy nie sú multifunkčne využívané Tradície a zvyky • zanikajú ľudové remeslá, chýbajú umelci strednej a mladšej generácie Cestovný ruch • zlý stav informačného systému v MR (nie je spoločný = nie je komplexný) • neobsadenosť ubytovacích kapacít • slabá propagácia MR • chýba komplexný produkt cestovného ruchu • sezónnosť v cestovnom ruchu • nedobudované strediská CR • nekomplexnosť poskytujúcich služieb v oblasti CR Technická infraštruktúra • nevyhovujúci stav štátnej a miestnych komunikácií • nedobudovaná základná technická infraštruktúra obcí MR a jej zlý technický stav • nízka bezpečnosť cestnej premávky – v obciach chýbajú chodníky pre peších, katastrofálny technický stav cesty I. triedy – 1/66 • chýbajúce parkoviská a sociálne zariadenia v obciach Hospodárska základňa • zánik priemyslu v území (Strojsmalt) a drevárskeho priemyslu Financovanie a partnerstvá • nedostatočná spolupráca a komunikácia v MR (chýbajú stretnutia občanov, zlá komunikácia medzi obcami navzájom)
---	---

PRÍLEŽITOSTI	RIZIKÁ
Prírodné a krajinárske hodnoty • revitalizácia verejných plôch • rekonštrukcia a budovanie zelenej infraštruktúry v zastavanom území obcí a vo voľnej krajine (aleje, brehové porasty, remízky) s využitím pôvodného genofondu a so zameraním na ovocné odrody • kosiť a vypásť TTP – vytvoriť podmienky pre obrábanie pôdy (záhumienky...) s cieľom obnovy a udržania historických krajinných štruktúr v území Životné prostredie • využívanie alternatívnych zdrojov energií (biomasa) – kompletná zmena palivovej základne, fotovoltaika, • ochrana území pred povodňami, revitalizácia tokov a zabezpečenie racionálneho hospodárenia s vodou • budovanie protipožiarňých nádrží a zabezpečenie protipožiarňých opatrení • adaptácia na klimatické zmeny – keď je vody málo a keď je príliš teplo • zriadenie „environmentálneho“ strážcu • likvidácia čiernych skládok • neustále environmentálne vzdelávanie obyvateľov Kultúrno-historický potenciál • podporné aktivity pre zachovanie tradičnej architektúry a kultúry Demografia a ľudský potenciál • spájať občanov do spolkov, športových klubov • podpora vzdelávacích aktivít – environmentálne povedomie, rekvalifikačné kurzy – podnikanie, PC...) Občianska vybavenosť • multifunkčne využívať existujúce obecné budovy • zriaďovanie komunitných centier a budovanie detských ihrísk, workouts Tradície a zvyky • podpora aktivít zameraných na rozvoj tradícií a zvykov, za účelom rozvoja CR • podpora tradičných postupov hospodárenia a výroby – remeselná výroba, Cestovný ruch • podpora vytvárania nových pracovných miest rozširovaním ponuky služieb cestovného ruchu • budovanie, úprava a prepájanie turistických, náučných chodníkov, cyklotrás, bežeckých a bežkárskejších trás • propagácia MR na národnej úrovni (národné výstavy) a medzinárodnej úrovni • zabezpečiť služby pre turistov – ubytovanie, stravovanie, športové vyžitie • vytvoriť komplexný produkt cestovného ruchu – program „šitý“ na mieru • rozvíjať pokojný cestovný ruch – šetrný k ŽP a obyvateľom, rozvoj agroturistiky	Vnútorne • zhoršujúci sa stav obecných stavieb a komunikácií • demografické starnutie obyvateľov, odliv kvalifikovanej pracovnej sily • neochota obyvateľov, podnikateľov a zástupcov 3. sektora vzájomne spolupracovať a združovať prostriedky • odliv vzdelanej pracovnej sily do zahraničia, väčších miest • stúpajúca nezamestnanosť • devastácia životného prostredia • neobrábanie TTP a pôdy – zarastanie krajiny a sukcesia • narastajúca neprispôsobivá rómska komunita Vonkajšie • vysoká administratívna náročnosť pre získanie financií zo štátnych dotácií a z fondov EÚ • klientelizmus a korupcia • klimatické zmeny – otepľovanie – krátka zima bez prírodného snehu – ohrozená zimná turistická sezóna • prírodné kalamity – povodne, veterné smršte

• adaptovať sa na zmenu klímy (teplé zimy) - orientovať sa na rozvoj letnej turistiky – ako hlavnej sezóny cestovného ruchu • komplexný marketing MR Horehron • podpora ubytovania na súkromí a rekonštrukcie existujúcich ubytovacích zariadení • podpora „Geocaschingu“ • vytvárať a rozširovať doplnkové aktivity cestovného ruchu – udržať turistu v regióne (požičovňa bicyklov, kolobežiek, wellness, fitness centrum, bowling, ...) • zriadiť TIK, komplexný informačný systém územia • podpora regionálnych a nadregionálnych kultúrnych, športových a spoločenských podujatí • spoločný marketing MR – vhodne zvolená marketingová stratégia územia • vzájomná spolupráca medzi subjektmi • zriadiť mini zoo Technická infraštruktúra • rozvoj technickej infraštruktúry (dobudovanie – kanalizácia, ČOV, verejné osvetlenie, rekonštrukcie vodovodov, revitalizácia dopravnej infraštruktúry – komunikácie – obecné, štátne, chodníky pre peších, parkovacie plochy s priepustným alebo polopriepustným povrchom ...) • rekonštrukcie premostení, mostov a lávok • rozšírenie kamerových systémov Hospodárska základňa • podpora vytvárania nových pracovných miest v malom a strednom podnikaní a službách • podpora malého podnikania v oblasti poľnohospodárstva – rozširovanie výroby s cieľom finalizácie produktov • predaj z dvora – med, ovčiarske výrobky, podpora pestovania liečivých rastlín – centrálny predaj výrobkov, zriaďovanie obecných tržníc • vytvoriť regionálnu značku „Výrobok z Horehronia“ a zabezpečiť spoločný marketing • sociálny podnik – chránená dielňa (napr. vyšívanie krojov, sušené ovocie, výroby muštu) Financovanie a partnerstvá • možnosť získania finančných prostriedkov z fondov EU pre spoločné projekty regionálneho významu • partnerská spolupráca samospráv, súkromného a tretieho sektora mikroregiónu • zabezpečiť informovanosť obyvateľstva - vydávať miestne, prípadne mikroregionálne noviny, web stránka MR • vytvoriť „klaster“ v oblasti cestovného ruchu a v oblasti regionálnych produktov	
--	--

SWOT analýzy za jednotlivé obce VSP Horehron tvoria nepovinnú prílohu stratégie č.7.

3.3 Identifikácia potrieb

Druhým stupňom analýzy je identifikovanie potrieb a možností rozvoja VSP Horehron. Výsledkom procesu je zoznam potrieb vychádzajúcich zo SWOT analýzy a jeho stručné zdôvodnenie.

Zoznam potrieb:

1. **podpora hospodárskej základne a zamestnanosti v území (aj s využitím inovácií):** likvidácia priemyselných subjektov (naviazaných na históriu baníctva a hutníctva) v minulom storočí doteraz spôsobuje vyššiu mieru nezamestnanosti; krajina svojím charakterom je predurčená na tradičné formy poľnohospodárstva (PD a SHR) a výroby produktov poskytuje možnosti samozamestnania, poľnohospodárske subjekty a subjekty obhospodarujúce les majú príležitosť zavádzať inovatívne postupy aj v rámci vzájomnej spolupráce, ale aj inšpirovaním sa u subjektov mimo územia VSP
2. **rozvoj cestovného ruchu:** prítomnosť chránených území limituje investície v priemysle, ale za to naopak ponúka atraktivitu pre rozvoj cestovného ruchu. V území sú vybudované kapacity poskytujúce služby v oblasti cestovného ruchu, ale chýbajú doplnkové služby, drobná turistická infraštruktúra, informovanosť a prepojenosť ponuky navzájom v území.
3. **miestny rozvoj a obnova obcí:** väčšina obcí VSP Horehron (nad 1000 obyvateľov) implementovala projekty prostredníctvom ROP 2007-2014, zamerané na revitalizáciu sídla. Obce do 1000 obyvateľov neboli úspešné v PRV SR 2007-2013 a aj väčšie obce nemajú vyriešené necentrálne verejné priestranstvá a oblasť dopravného prepojenia (chodníky pre peších, odstavné a parkovacie plochy, atď.). Dostatočné sociálne a komunitné služby prispievajú k územnému a regionálnemu rozvoju územia a kvalitné rozvojové dokumenty sú preň základným podkladom. Územie nemá spracovaný žiadny rozvojový dokument riešiaci územný systém ekologickej stability na miestnej úrovni, ktorý by bol predpokladom pre budovanie zelenej infraštruktúry v území a následne zabezpečením (po ich implementácii – potreba 5) vyššej atraktivity územia (kalamitné plochy v NAPANTe a konektivita ekosystémov).
4. **vzdelávanie, aktivizmus a spolupráca:** za sledované obdobie vzrástol počet vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov, že našli svoje uplatnenie v území. Z demografického hľadiska stúpol počet živonarodených detí a zároveň klesol počet odsťahovaných, čo je predpokladom pre rozširovanie miestnych služieb v oblasti kultúry a infraštruktúry voľného času.

5. **starostlivosť o krajinu, prírodné a kultúrne dedičstvo:** územie generuje vysoký potenciál v oblasti kultúrneho a prírodného dedičstva čo pomôže riešeniu potreby 1 a 2. Zároveň je budovanie zelenej infraštruktúry na základe odborných podkladov výnimočná príležitosť aj pre adaptáciu na nepriaznivé dôsledky zmeny klímy.
6. **podpora miestneho rozvoja automaticky vyplýva v prípade implementácie prístupu CLLD prostredníctvom stratégie CLLD VSP Horehron**

Prioritizácia potrieb je stanovená v poradí zoznamu potrieb vyššie, pričom platí, že všetky potreby sú navzájom prepojené a komplementárne sa dopĺňajú. Výnimkou je potreba 6 – implementácia CLLD prístupu, pretože je identifikovaná nad rámec bežných potrieb a bez jej realizácie je ohrozené napĺňanie ostatných potrieb.